

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MARTINA DOKL

JEZIKOVNA POLITIKA V OKVIRU PROBLEMATIKE IZBRISANIH

diplomsko delo

Slovenj Gradec, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MARTINA DOKL

JEZIKOVNA POLITIKA V OKVIRU PROBLEMATIKE IZBRISANIH

diplomsko delo

Mentorja:	- red. prof. ddr. Rudolf Rizman	Dvodisciplinarni univerzitetni študijski program prve stopnje Sociologija
	- red. prof. dr. Marko Stabej	Dvodisciplinarni univerzitetni študijski program prve stopnje Slovenistika

Slovenj Gradec, 2014

Jezikovna politika v okviru problematike izbrisanih

Ob razglasitvi slovenske samostojnosti in neodvisnosti 25. junija 1991 je večina prebivalstva poleg zveznega državljanstva posedovala tudi slovensko republiško državljanstvo. Ostali prebivalci (večinoma pripadniki drugih jugoslovanskih držav) pa so lahko za slovensko državljanstvo zaprosili. Večina teh je izkoristila možnost izredne naturalizacije, medtem ko veliko število tujcev tega ni storilo. Ta skupina ljudi je bila izbrisana iz registra stalnega prebivalstva Slovenije. To pa je avtomatsko pomenilo, da so izgubili vse socialne pravice. Nekateri izbrisani prebivalci so na območju Slovenije živeli že od svojega rojstva, drugi šele kratek čas. Od tega je bilo odvisno njihovo doživljanje slovenske kulture, slovenskega jezika. Znanje slovenskega jezika pa je marsikdaj odločilo o tem, kako so bili tujci obravnavani, ko so si bili po izbrisu primorani urediti državljanstvo in ponovno pridobiti pravice.

Ključne besede: osamosvojitev, državljanstvo, izbris, slovenski jezik.

Language Politics in the Case of the Issue of the Erased

When Slovenia got independent on June 25th 1991 the majority of population had a federal citizenship as well as Slovenian republic citizenship. The rest of the residents (mostly members of other Yugoslavian countries) had a possibility of applying for Slovenian citizenship. Most of them seized the opportunity of exceptional naturalization, while a high number of foreigners did not do this. That very group of people was erased from the register of permanent population of Slovenia. That automatically cost them all of their social rights. Some of the erased residents lived on the territory of Slovenia since they were born, some of them just for a short period of time and their perception of Slovenian culture and language highly depended on that. When foreigners had to reapply for citizenship along with their rights after being erased, their knowledge of Slovenian language often affected how they were treated.

Keywords: independence, citizenship, erase, Slovenian language

KAZALO

1	UVOD	4
2	NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA	4
3	METODOLOGIJA DIPLOMSKEGA DELA	5
4	NEKAJ O IZBRISU	5
4.1	Država, njen nastanek in človekove pravice	6
5	TEMELJNI POJMI	9
5.1	Državljanstvo	9
5.1.1	Splošna načela pridobitve državljanstva	11
5.2	Diskriminacija	13
5.3	Človekove pravice in državljanstvo	14
5.4	Tujci	16
5.4.1	Prebivanje tujcev	17
5.5	Register stalnega prebivalstva	18
6	IZBRIS IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALIŠČA	19
7	KRONOLOGIJA IZBRISA	22
8	DRUŠTVO IZBRISANIH PREBIVALCEV	25
9	SITUACIJA DANES	26
10	JEZIK IN NACIONALNA IDENTITETA	29
11	NEZNANJE SLOVENŠČINE POSTANE OVIRA	31
12	JEZIKOVNA POLITIKA PO OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE	39
13	MANJŠINSKO VARSTVO	40
14	TEČAJI SLOVENSKEGA JEZIKA	43
14.1	Vrste tečajev	44
15	POTEK IZPITA	46
16	SKLEP	48
17	VIRI IN LITERATURA	50

1 UVOD

Moje diplomsko delo je nastalo na podlagi zanimanja za problematiko izbrisanih prebivalcev, kajti večkrat se izkaže, da veliko ljudi še vedno ne razume, zakaj je pravzaprav pri izbrisu šlo. Slovenski parlament je namreč 25. junija 1991 sprejel Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Tako je Slovenija izstopila iz skupne države –Socialistične Federativne Republike Jugoslavije. Prav takrat pa sta v veljavo vstopila dva zakona, in sicer Zakon o državljanstvu Republike Slovenije ter Zakon o tujcih. Vsi s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki niso imeli slovenskega državljanstva, so morali v šestmesečnem roku zaprositi za državljanstvo. Za to je poskrbelo več kot 170.000 prebivalcev, ki so tako pridobili slovensko državljanstvo. Iz različnih razlogov pa tega ni storilo skoraj 30.000 prebivalcev, za katere so 26. februarja 1992 začele delovati določbe 2. odstavka 81. člena Zakona o tujcih. Tako je Ministrstvo za notranje zadeve izvedlo izbris iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije. Od teh prebivalcev, ki so s tem dejanjem postali izbrisani, jih je več kot 11.000 zapustilo Slovenijo, več kot 18.300 pa jih je ostalo pri nas. V problematiko izbrisanih je že velikokrat poseglo Ustavno sodišče s svojimi odločbami, svoje mnenje so izrazile tudi mnoge politične stranke ter drugi pomembnejši posamezniki. Z referendumom leta 2004 pa smo se vmešali tudi ostali državljani, kjer smo se odločali o človekovih pravicah, ki naj bi bile nedotakljive in vsakomur dane že ob rojstvu.

2 NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA

V prvem delu diplomskega dela je moj namen osvetliti obdobje slovenskega osamosvajanja – čas, v katerem so se sprejele pomembne odločitve, ki so zaznamovale tujce, živeče na območju Republike Slovenije. Z osebnimi zgodbami izbrisanih prebivalcev bom poskušala prikazati problematiko, ki so je bili deležni ob urejanju državljanstva in uveljavljanju svojih pravic.

V drugem delu diplomske naloge sem seposvetila jezikovnim vprašanjem v zvezi z izbrisanimi prebivalci. Pisala sem o znanju slovenščine pri izbrisanih prebivalcih, ki je bil pogoj za pridobitev slovenskega državljanstva, opravljanju tečaja slovenščine kot drugega/tujega jezika, opravljanju izpita na izpitnem centru ter drugim vprašanjem, povezanih z jezikovno problematiko.

3 METODOLOGIJA DIPLOMSKEGA DELA

Pri svojem diplomskem delu sem uporabljala analizo vsebine različnih pisnih virov. Ti viri so domačega izvora, saj gre pri problemu pravne ureditve izbrisa za slovenski problem. Kar nekaj podatkov sem dobila tudi s spletnih strani različnih združenj izbrisanih prebivalcev.

4 NEKAJ O IZBRISU

»Izbris se je zgodil ob korenitih spremembah družbenopolitičnega sistema na prehodu iz socialistične dogovorne ekonomije v neoliberalni tržni sistem in iz večnacionalne v enonacionalno državo. Obe spremembi sta se odrazili v samem konceptu in učinkih države blaginje. Izbrisani v svojih intervjujih pripovedujejo, kako so ob preurejanju (večinoma krčenju) blaginjskega sistema ostali onstran njegovih meja, čeprav so bili fizično prisotni na teritoriju Republike Slovenije. Postavlja se vprašanje, kako je bilo to mogoče, saj so skupaj z drugimi delavci in delavkami enakopravno prispevali k družbenemu bogastvu in bili do izbrisa formalno izenačeni tudi v uživanju pravic. V času priseljevanja iz drugih republik nekdanje Jugoslavije se je o priseljencih govorilo kot o delavcih, pozneje, ko sta v ospredje stopila etnonacionalizem in osamosvojitvena evforija, pa so bili videni le še v etničnih dimenzijah, torej kot Neslovenci.« (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pistotnik, Zorn, Zdravkovič: Brazgotine izbrisa, prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije, 2010:19)

4.1 Država, njen nastanek in človekove pravice

Dedičeva, Jalušičeva in Zornova so mnenja, da obstaja splošno prepričanje, da živimo v državi, ki temelji na človekovih pravicah in jih, kljub kršitvam sem in tja, tudi spoštuje. Ta sloves naj bi zaradi dediščine civilne družbe iz osemdesetih in takratnega boja za pravno državo, Slovenija uživala še danes, tudi v tujini. V večini držav, ki so imele močna gibanja za človekove pravice in civilno družbo, je bil prehod v parlamentarne demokracije relativno miren. Vse so na osnovi boja skupin, kot so bile Listina 77 na Čehoslovaškem, Solidarnost na Poljskem, Odbor za varstvo človekovih pravic v Sloveniji itd., ustanovile države, ki se v ustavah sklicujejo na človekove pravice, zato, pišejo avtorice, so nekateri mislili, da bodo na novo utemeljene države tako rekoč avtomatično spoštovale človekove pravice.

A pri številnih se je zataknilo že kar hitro. V vseh teh državah se je, ne glede na okoliščino, ali so kot mednarodno pravni subjekti imele kontinuiteto ali pa so nastale iz razpada večnacionalnih držav, zastavilo vprašanje, kdo bo definiran kot državljan, kdo pa bo iz te določitve morda izključen. (Jasminka Dedič, Vlasta Jalušič, Jelka Zorn: Izbrisani, organizirana nedolžnost in politike izključevanja, 2003: 10, 11)

Pravijo, da je stari komunistični sistem temeljil na sistemu kolektivnih pravic in razumevanju državljanstva kot obligacije, saj je zajemal številne državljske prakse obvezne participacije, v katere so bili prebivalci vpeti od otroštva. Hkrati je bilo državljanstvo v komunističnem sistemu za posameznika predvsem članstvo po pripadnosti državi, kot posedovanje določenega potnega lista, ki v številnih državah ni imel skoraj nobene vrednosti, saj državljani pogosto sploh niso smeli ali mogli potovati v tuje države. V SFR Jugoslaviji je bilo socialno članstvo omogočeno veliki večini ljudi. Prej, v komunističnem in socialističnem sistemu državljanstvo ni pomenilo tako rekoč nič, razen zunanjepolitično, kot potni list. Pomembno je bilo šele izven teritorija lastne države in še to le v tistih državah, ki so svojim prebivalcem morda dovolile potovati. Po prehodu v nacionalne države in globalno tržno ekonomijo pa je državljanstvo začelo pomeniti tako rekoč vse. Notranjepolitično je državljanstvo postalo dobesedno splošni pogoj za dostopnost do večine pravic in možnosti. Brez državljanstva se danes v Sloveniji in marsikateri drugi srednje- in vzhodnoevropski državi težko dobi službo, kdor ni državljan, pa nekaterih poslov sploh ne more opravljati (če ni pogoj državljanstvo, je pogoj vsaj znanje jezika). Pravica do dela mu/ji je omejena, nima socialnih in zdravstvenih pravic ...

Državljanstva pa tisti, ki ni socialno in drugače preskrbljen, ne more dobiti. Vprašanje pravic in državljanstva se torej vrti v nekakšnem začaranem krogu problemov, ki se jih ljudje, ki so živeli na ozemlju Slovenije pred razpadom Jugoslavije ter v času nastanka Slovenije kot nove države, zagotovo niso povsem zavedali. (Jasminka Dedič, Vlasta Jalušič, Jelka Zorn: Izbrisani, organizirana nedolžnost in politike izključevanja, 2003:11)

Avtorice pišejo o tem, da številne vrste izključevanj, ki smo jih v državah srednje in vzhodne Evrope, kamor sodi tudi Slovenija, deležni v tranzicijskem času, so seveda v veliki meri del globalnega trenda in posledica razpadov federalnih držav ter nastajanja novih nacij. Srednja in vzhodna Evropa naj bi s prehodom v kapitalizem in večstrankarsko demokracijo postali izrazito vezani v globalni sistem, v katerem imata v novih okoliščinah podobne probleme glede državljanstva in nacionalne države kot države t. i. Zahodnega sveta. Tudi to regijo so zajele podobne (nove) totalitarne skušnjave, ki so sicer drugačne od tistih, s katerimi se je srečevala prej, v komunizmu, a zato nič manj problematične in nevarne.

Te skušnjave so povezane z vprašanji migracij, begunstva in različnih ponovno poudarjenih in spolitiziranih identitet ter z mehanizmi izključevanja in vključevanja različnih skupin prebivalstva, ki niso nacionalno ali kako drugače asimilirane. Te skušnjave se krepijo ob spremstvu močnega neoliberalnega diskurza, spodbujevalca politik, ki potekajo v znamenju socialnega, političnega in etničnega razlikovanja. V tem kontekstu obstaja več problematičnih podmen, ki dopuščajo domnevo, da kršitev človekovih pravic v Sloveniji (najbrž) ni oziroma jih pravzaprav »ne more biti. Prva podmena je vera v avtomatizme »razvoja« in »civilizacije«. Obstaja nekakšna substancialna vera v to, da nova država temelji na človekovih pravicah in jih zato tudi avtomatično zagotavlja oziroma, da se uresničujejo kar same. Druga podmena je prepričanje, da je nova država po definiciji nedolžna in da so tisti, ki so jo ustvarjali, nedotakljivi (saj so se njeni prebivalci večinsko komaj dobro izvili iz diskriminacije in naj država služi predvsem zaščiti slovenstva). Hkrati so tradicionalna dobrot, človeškost in toleranca njenih prebivalcev tiste, ki bodo dovolj dobro skrbele za lepo ravnanje z ljudmi. Tisti, ki se z državo in njeno dobroto ne strinjajo, so sovražniki in jo blatijo. Ali pa, kar je le variacija na isto temo: stališče, da se tisti, ki zahtevajo spoštovanje zakonov in pravičnost, pravzaprav norčujejo iz »naše« države in pravzaprav zlorabljajo »naše« zakone za svoje lastne interese, se »igračkajo« s pravno državo, medtem ko bodo drugi – imaginarni »mi«, večina itd. – za to plačali. Tretja podmena, ki izhaja iz druge, je, da je zlo (lahko) povzročeno le v naši bližini, tam doli na Balkanu, v strašnih vojnah.

Gre za preusmeritev pogleda. Bližina ne le strašnih kršitev človekovih pravic, ampak pobojev skupin ljudi napeljuje na sklepanje, da je vse drugo »manjše zlo«. Tako se lahko zdi, da so kršitve, ki se dogajajo »pri nas« (administrativne napake), zanemarljive malenkosti proti tistemu, kar se je zgodilo »tam« (etnično čiščenje). Torej, da bi ta dejanja lahko označili za huda, zla, morala biti najmanj tako krvava kot so bila v Bosni. Kaj je vendar 18.300 izbrisanih v primerjavi z 9000 pobitimi v Srebrenici! Hkrati se v takšnem prepričanju skriva domneva, da je zlo nujno iz enega centra načrtovano in z nedvoumno slabimi in zlimi nameni prežeta dejavnost. (Prav tam, str. 12–13)

Veronika Bajt pravi, darazlikovanje po nacionalnem ključu ni zgolj stvar zadnjih dvajsetih let, torej ni nekaj, kar bi se na novo oblikovalo z osamosvojitvijo, je pa izjemnega pomena, da po letu 1991 postane del državne prakse. Poleg tega se je v novi državi na mesto državnega socializma zavihel neoliberalni kapitalizem. Če naj bi zgodovinsko gledano delavska in sindikalna gibanja izbojevala mnoge socialne pravice, ki jih je uzakonil tudi jugoslovanski sistem, lahko v neoliberalizaciji spremljamo obraten proces – njihovo krčenje. Torej, čeprav so bila prav delavska gibanja tista, ki so skozi zgodovino izbojevala mnoge socialne pravice, pa so bila hkrati tudi tista, ki niso vselej zmogla refleksije etničnih oziroma »rasnih« delitev znotraj delavskega razreda. Tak je tudi primer slovenskega delavskega gibanja ob spremembah družbenopolitičnega sistema. Sindikati so sicer izbojevali ohranitev ključnih pravic, ki izhajajo iz zaposlitve, niso pa se ukvarjali s spremembo samega koncepta zaposlovanja. Ta sprememba je šla vse bolj v smeri prekarnosti, kar je bilo (in je še vedno) povezano z etničnim hierarhiziranjem delavcev in delavk. Izbrisani so poročali, da so bili kot »Bosanci« neredko prvi na spisku tehnoloških viškov. Avtorice dela Brazgotine izbrisa pravijo, da primer izbrisanih prikaže, da se je proces neoliberalizacije iztekkel v poraz države blaginje. Poraz lahko vidimo predvsem v dejstvu, da so bile spremembe javnih storitev države blaginje povezane z izključevanjem določene skupine ljudi – torej izbrisanih – zaznamovanih z netransparentnim odvzemom njihovega statusa stalnega prebivalca. Kakor je že splošno znano, je bil ta nezakoniti odvzem povezan z njihovo etnično pripadnostjo oziroma imigrantsko osebno zgodovino. Osebne zgodbe izbrisanih prebivalcev vsebujejo kritični pogled na tranzicijsko obdobje, vključno z osamosvojitvijo Slovenije. Avtorice pa poudarjajo tudi, da poimenovanje samega fenomena (»izbris«) ni nič samoumevnega, niti ne gre za enkraten preprost dogodek. Dejstvo, da se je kampanja za povrnitev pravic izbrisanim začela (še) desetletje po izbrisu, kaže na težavnost in kompleksnost javne refleksije okoliščin izbrisa kakor tudi samega poimenovanja tega nezakonitega odvzema pravic.

Ob spremljanju javnih dogodkov in diskusij v medijih smo lahko videli, da so bile – poleg pravnih argumentov temelječih na odločbah Ustavnega sodišča – ključne strategije, ki so izbris napravile viden in javno pomemben problem akcije izbrisanih. Te kolektivne dejavnosti so izhajale in svojo utemeljitev gradile prav na pripovedovanju o preživetih izkušnjah. Avtorice pa povzemajo tudi Hannah Arendt, ki pravi, da najizvirnejši produkt političnega delovanja ni realizacija predvidenih ciljev in namenov, temveč zgodbe, ki nastanejo v tem procesu: »Kar od delovanja na koncu ostane v svetu, niso impulzi, ki ga poganjajo, temveč zgodbe, ki jih je povzročilo; samo njih je mogoče na koncu prikazati v dokumentih in spomenikih, v uporabnih predmetih in umetniških stvaritvah, jih vtisniti v spomin generacij in jih popredmetiti v vseh mogočih materialih.« Zgodbe, ki so jih bili posamezniki in posameznice pripravljene javno povedati, so eden temeljnih elementov gibanja izbrisanih. Prispevale so k nastajanju nove vednosti in kritičnega kolektivnega spomina – ta pa je v nasprotju s prevladujočo herojsko zgodbo osamosvojitve Slovenije.« (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pistotnik, Zorn, Zdravkovič: *Brazgotine izbrisa*, prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije, 2010: 20, 21)

5 TEMELJNI POJMI

5.1 Državljanstvo

Debelak in Rakočević sta v svojem delu Upravnopravne notranje zadeve pisala o tem, da o vsebini pravnega pojma oziroma pravnega instituta državljanstva v sodobni pravni teoriji ni velikih razhajanj. Večina avtorjev tako definira državljanstvo bolj ali manj podobno. V zakonih oziroma drugih pravnih aktih pa praviloma sploh ni vsebinskih opredelitev tega pojma. Za praktično rabo so torej dovolj zgolj formalne definicije, če sploh so. Državljanstvo je očitno povezano z državo. Državljanstvo pomeni določen pravni položaj, ki ga ima fizična oseba v državi v skladu z njenim pravnim redom. Ta položaj je opredeljen s pravicami in obveznostmi, ki jih ima posameznik do države, in pravicami in obveznostmi, ki jih ima do njega država. Državljanstvo posameznika je torej specifično razmerje med njim in državo, ki zajema določene medsebojne pravice in obveznosti, ki se razlikujejo od pravic in obveznosti drugih posameznikov, ki se nahajajo na ozemlju države (tujci). Državljanstvo se včasih pojmuje tudi kot zbir določenih lastnosti, ki jih mora nekdo imeti, da ga ima pravni red določene države za svojega državljana.

V pravni teoriji je zato dolgo časa potekala razprava o pravni naravi državljanstva, ki se je kazala predvsem v dilemi, ali gre pri državljanstvu za pravno razmerje ali pa za pravno lastnost posameznika. Pojem državljanstva ima tako notranje kot tudi mednarodne dimenzije. Državljeni namreč niso identični s prebivalstvom države. Poleg državljanov prebivajo na ozemlju države tudi tujci. Tudi pri nas se državljanstvo večinoma opredeljuje kot pravno razmerje ali pa kot politična pripadnost posameznika državi, pri čemer večja pripomniti, da gre lahko le za posameznikovo pravno pripadnost, kajti politična pripadnost, dokler ni pravno sankcionirana, ne more biti pravno relevantna. Državljanstvo je za razliko od narodnosti ali etnične pripadnosti izrazito pravna kategorija, ki mora biti pravno urejena. Vsako pravno razmerje po njunem mnenju ureja ustrezna pravna norma. V vsakem pravnem razmerju nastopajo določeni pravni subjekti in obstaja določen objekt razmerja. Po teh elementih se, kot smo že ugotovili, pravna razmerja med seboj tudi razlikujejo. Pravni subjekti pri državljanstvu so država in posamezniki (fizične osebe), predmet (vsebina razmerja) pa posameznikov pravni položaj v državi. Njegov pravni položaj je določen z njegovimi pravicami, ki jih ta ima v državi in zaradi svojega državljanstva tudi v tujini, ter z dolžnostmi države do posameznika. Avtorja zato pravita, da pri državljanstvu ne gre za enostransko pravno razmerje, pač pa za vzajemno razmerje.

Vzajemnost tega pravnega razmerja se odraža v statusu posameznika, to je v vsebini vzajemnih pravic in dolžnosti, ki izhajajo iz tega razmerja. Tako kot vsako pravno razmerje pa je tudi državljanstvo urejeno s predpisi posamezne države. Pravna ureditev vprašanj v zvezi z državljanstvom je suverena pravica vsake države, ki pa je, tako kot mnoge druge v sedanjem času, omejena z nekaterimi splošno sprejetimi mednarodnimi standardi in mednarodnimi pravnimi akti. Avtorja še pravita, da države praviloma urejajo temeljna vprašanja v zvezi z državljanstvom, kot so pridobitev državljanstva, prenehanje državljanstva in podobno, s posebnim zakonom. Pri nas je to Zakon o državljanstvu Republike Slovenije – ZDRS (Uradni list RS, št. 24/2007 UPB2): določena temeljna načela v zvezi s tem, pa so običajno zajeta že v ustavi vsake države. (Debelak, Rakočević: Upravnopravne notranje zadeve, 2008: 67–70)

5.1.1 Splošna načela pridobitve državljanstva

Debelak in Rakočevič pišeta, da je stvar pravnega reda države, na kakšen način si posameznik pridobi državljanstvo. Država s svojimi predpisi določi, katere osebe in pod kakšnimi pogoji bo štela za svoje državljane. V pravni teoriji in tudi v zakonodajni praksi večine držav je za pridobitev državljanstva uveljavljenih troje glavnih načel:

- načelo porekla oziroma krvne zveze (*iussanguinis*)
- teritorialno načelo oziroma načelo območja (*ius soli*) in
- načelo prebivališča oziroma domicila (*iusdomocili*).

V zakonodajni praksi posameznih držav bomo zelo redko srečali uveljavitev samo enega od naštetih načel, največkrat pa se uporablja kombinacija dveh ali tudi treh načel, pri čemer se eno od njih šteje kot osnovno. Uveljavitev različnih načel za pridobitev državljanstva je potrebno zato, ker ima vsako od teh treh načel določene pomanjkljivosti. Načelo porekla ali krvne zveze pomeni, da pridobi otrok državljanstvo svojih staršev ne glede na to, kje je rojen, in ne glede na to, kje on in njegovi starši prebivajo. To načelo v največji meri prispeva k ohranitvi celovitosti družine, čeprav so bili prvotni razlogi za njegovo uveljavitev predvsem nacionalni. Izključna uporaba tega načela lahko že v primeru, ko sta otrokova starša državljana različnih držav, povzroča težave. Teritorialno načelo za pridobitev državljanstva pomeni, da se otrokovo državljanstvo določi glede na državo, v kateri je bil otrok rojen, ne glede na to, kakšno državljanstvo imata njegova starša. Država otroku, ki se je rodil na njenem ozemlju, prizna svoje državljanstvo ne glede na druge okoliščine. To načelo so največkrat uporabljene v državi, v katere so se ljudje preseljevali v velikem številu. Po domicilnem načelu oziroma načelu prebivališča naj bi si posameznik pridobil državljanstvo tiste države, v kateri prebiva. Domicil oziroma prebivališče je v zakonodajah posameznih držav različno opredeljeno, ne glede na razlike, pa je bistvo domicila prebivanje posameznika v nekem kraju (državi) in njegov namen, da trajno ostane v tem kraju (državi). Trajnost namena ostati v določeni državi je v vsakem primeru relativno, zato v nekaterih pravnih redih ločijo med začasnim in stalnim prebivanjem, pri čemer se pri slednjem prav tako predpostavlja namen trajno ostati v državi. Tam, kjer je uveljavljeno domicilno načelo, se praviloma zahteva dejansko, pogosto tudi nepretrgano prebivanje v določenem času. Zanimivo je, da je domicil tako kot državljanstvo pomembna navezna okoliščina v mednarodnem zasebnem pravu.

Seveda pa sta domicil in državljanstvo pravna instituta, ki ju glede na njuno pravno naravo ni mogoče enačiti. Domicil je lahko samo načelo in posebna okoliščina za pridobitev državljanstva, v nobenem primeru pa ne more imeti enakega pomena kot državljanstvo. Domicil je pogostokrat samo eden od pogojev za pridobitev državljanstva, resda bistven, vendar še vedno samo pogoj. Obstoje osebe z dvojnim državljanstvom (bipatridi) in osebe brez državljanstva (apatridi) je v praksi sicer nezaželen, vendar pogost pojav. Kljub 15. členu Splošne deklaracije o človekovih pravicah, po katerem ima vsakdo pravico do državljanstva kakor tudi pravico, da spremeni svoje državljanstvo, obenem pa se nikomur državljanstva ne bi smelo neutemeljeno odvzeti, se spori in problemi v zvezi z dvojnim državljanstvom in apatridijo niso bistveno zmanjšali. Državljanstvo naj bi bilo praviloma trajno in stabilno pravno razmerje, ki zahteva, da se lahko preneha samo na pravno določen način. Podobno kot za pridobitev državljanstva velja tudi za njegovo izgubo - posameznik ga lahko izgubi z izjavo volje, po sili zakona ali z odločitvijo pristojnega državnega organa. Avtorja knjige pravita, da državljanstvo po sili zakona preneha z določenim dejanjem, na katerem zakon avtomatično veže izgubo državljanstva. Enostranska izjava volje posameznika, s katero mu državljanstvo preneha, se imenuje odrek. S posebnim upravnim aktom pristojnega državnega organa državljanstvo preneha v primeru odpusta iz državljanstva ali z odvzemom državljanstva. V prvem primeru se akt izda na predlog posameznika, v drugem pa enostransko, proti njegovi volji. Glede na pravno naravo državljanstva, na katero se veže vrsta pravic za posameznika, od katerega je v veliki meri odvisen celotni posameznikov osebni status, nihče ne bi smel proti svoji volji izgubiti državljanstva, ki ga ima. Izjema od tega načela je odvzem državljanstva. Takšen enostranski ukrep države se v nobenem primeru ne bi smel izreči posamezniku, ki ima samo eno državljanstvo in bi zato postal apatrid. To bi bilo v nasprotju s pravico, ki jo razglša 15. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah, po kateri naj bi vsakdo imel državljanstvo. (Prav tam, 2008: 73–77)

5.2 Diskriminacija

Dedičeva, Jalušičeva in Zornova so v knjigi z naslovom *Izbrisani*, organizirana nedolžnost in politika izključevanja, pisale o tem, da načeli nediskriminacije in enakosti tvorita izhodišče za varstvo temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter državljanskih pravic, načelo nediskriminacije pa je eno izmed temeljnih načel, ki omejujejo diskrecijsko pravico držav pri podeljevanju državljanstva. Tako *Evropska konvencija o državljanstvu* določa da »pravila držav podpisnic o državljanstvu ne smejo vsebovati razlikovanj, ki bi imela za posledico diskriminacijo na podlagi spola, religije, rase, barve, nacionalnega ali etničnega izvora«. Ločimo med dvema tipoma diskriminacije, in sicer *neposredno* in *posredno*, njuno ločevanje pa je pomembno zaradi proučevanja vzrokov in negativnih posledic diskriminacije, pa tudi za njihovo učinkovito odpravljanje. O *posredni diskriminaciji* govorijo, če navidezno nevtralne določbe, kriteriji ali prakse učinkujejo tako, da postavljajo osebe določenega rasnega ali etničnega porekla v slabši položaj (v primerjavi z ostalimi osebami), razen če so te določbe, kriteriji ali prakse objektivno upravičeni z legitimnim ciljem ter ustrezni in potrebni. Načelo *enakosti* je neločljivo vezano na prepoved diskriminacije, enakost pa prav tako vsebuje *formalno* in *substantivno* (dejansko) enakost, ki sta korelata neposredne in posredne diskriminacije. Bistvo *formalne enakosti* je, da se podobni primeri in situacije obravnavajo enako ali podobno ter da različni primeri in situacije zahtevajo različno obravnavanje. Njen namen pa je odpraviti neposredno diskriminacijo, oba koncepta pa sta osredotočena na zagotavljanje enakosti in prepoved diskriminacije med posamezniki.

Avtorice pa vseeno poudarjajo, da formalna enakost, ki je zgolj prazen ideal brez vsebine, ne zagotavlja tudi *substantivne* (dejanske) *enakosti*, oziroma se z vztrajanjem zgolj pri zagotavljanju formalne enakosti povečujejo neenakosti med družbenimi skupinami. Substantivna enakost se torej ukvarja s problemi socialne marginalizacije in izključevanja deprivilegiranih posameznikov in skupin. Za razliko od formalne enakosti je zagotavljanje substantivne enakosti kolektivistične narave, ker je njen namen zagotoviti enake možnosti in izboljšati položaj marginaliziranih skupin. Končni cilj je torej zagotoviti dejansko enakost posameznikov v družbi, vendar se ta lahko doseže le z odpravo posredne diskriminacije, katere tarče so deprivilegirane in marginalizirane skupine prebivalstva. Pri odpravljanju posredne diskriminacije in zagotavljanju substantivne enakosti je zato treba uvesti tudi *pozitivno varstvo*, ki ima za cilj je zagotoviti *enake možnosti*.

Pozitivno varstvo se lahko uresničuje z različnimi ukrepi, najbolj pogosto se izvaja s proti diskriminacijsko zakonodajo, njihov skupni cilj pa je vsebinsko »zapolniti« formalno enakost. Toda, kljub temu da je substantivna enakost pri odpravljanju neenakosti skupinsko naravnana, so še vedno posamezniki tisti, ki so do nje upravičeni. Pri izvajanju protidiskriminacijskih ukrepov pa je treba zagotavljati oba aspekta enakosti - formalnega in dejanskega, da bi se zagotovila substantivna enakost med posamezniki in odpravila nelegitimna diskriminacija. (Dedić, Jalušič, Zorn: Izbrisani, organizirana nedolžnost in politika izključevanja, 2003: 29, 30, 31)

»Bodimo realni, v Sloveniji so ljudje precej tako usmerjeni: če pride južnjak, ga bodo ljudje večinoma degradirali in zajebavali. Tukaj ljudje niso odprti za tujce. Recimo na uradih. Tam na Mačkovi, kjer smo razne vloge dajali, je bil en tak gospod, ki je imel umetno roko. Za tega tipa sem tudi od drugih slišal zgodbe, da je bil neprijazen človek, prav nesramen, obup. Po mojem je bil res belogardist, kot so govorili. Pa enkrat, ko smo bili tam za neke vizume, ko smo z enimi iz Bosne čakali, je prišla ena gospa Nemka noter in šla kar lepo preko vrste in je bilo vse urejeno. Ne bo Nemka z nami čakala v prešvicani čakalnici, ampak so jo sprejeli noter v pisarno. Prav tista žalost: »Nismo enaki.««(Lipovec, Čebren, Zorn: Zgodbe izbrisanih prebivalcev, 2011: 132,133)

5.3 Človekove pravice in državljanstvo

Prej omenjene avtorice se ukvarjajo tudi s konceptom človekovih pravic, kateri obsega vse tiste pravice, ki pripadejo človeku z njegovim rojstvom. Torej se te univerzalne pravice razlikujejo od pravic, priznanih subjektom notranjega prava. Kot univerzalne morajo biti človekove pravice priznane vsem človeškim bitjem. Pri tem pa opozarjajo, da so osnovne človekove pravice in temeljne svoboščine del mednarodnega običajnega prava, nekatere so celo del *iuscogens* (npr. prepoved suženjstva ter prepoved mučenja in nečloveškega ravnanja) in zato obvezujoče za vse države, ne glede na to, ali jih priznavajo ali ne. Pravijo, da iz tega sledi, da mednarodni standardi za varstvo človekovih pravic veljajo za vse osebe na ozemlju držav pogodbenic, ne glede na to, ali so državljani ali tujci v teh državah.

Zato so v skladu s *Splošno deklaracijo o človekovih pravicah* tako državljani kakor tujci upravičeni do uživanja pravic, priznanih z deklaracijo, razen volilne pravice, pravice do sodelovanja pri opravljanju javnih zadev svoje države in pravice do javnih služb v svoji državi.

Podobno velja za *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*, kjer so le politične pravice rezervirane za državljane, države stranke pa so se zavezale, da bodo pravice priznane s Paktom, zagotavljale vsem posameznikom na svojem ozemlju. Pakt v 13. členu dovoljuje izgon tujca, ki je zakonito na ozemlju države pogodbenice, vendar le na podlagi sklepa, izrečenega v skladu z zakonom. *Deklaracija o človekovih pravicah oseb, ki niso državljani države, v kateri živijo* pa prepoveduje »posamičen ali skupinski izgon tujcev na podlagi njihove rase, barve kože, vere, kulture, rodu ali narodnega ali etničnega porekla«. Splošno pravilo, da morajo države podpisnice zagotoviti vse pravice tako državljanom kakor tujcem brez diskriminacije, je potrdil tudi Odbor ZN za človekove pravice.

Po njihovem mnenju je osnovno načelo v mednarodnem običajnem pravu, ki ureja pravila o pridobivanju in izgubi državljanstva, da *vsaka država sama s svojimi zakoni določa, kdo so njenidržavljan*. Povedati pa je treba, da niti pri podeljevanju niti pri odvzemu državljanstva države pravno niso popolnoma nevezane, saj morajo spoštovati mednarodne konvencije, mednarodno običajno pravo in splošna pravna načela priznana v zvezi z državljanstvom. Suverenost držav pa je še posebej omejena v kontekstu državnega nasledstva. Mednarodnopravni standardi človekovih pravic zajemajo pet temeljnih načel, po katerih naj bi se države odločale o pridobitvi in izgubi državljanstva. Te so: pravica do državljanstva, načelo preprečevanja apatridnosti, prepoved arbitrarnega odvzema državljanstva, enakost med moškimi in ženskami ter nenazadnje tudi načelo nediskriminacije. To pomeni, da so države pri zakonskem urejanju pridobitve in izgube državljanstva dolžne upoštevati mednarodnopravne standarde, s katerimi so zavezane (mednarodne pogodbe, mednarodne običaje, splošna pravna načela in zavezujoče sodne odločbe). Torej, kljub temu da države v celoti urejajo način pridobitve in izgube državljanstva s svojimi zakoni, je njihova suverenost zaradi upoštevanja teh petih temeljnih načel omejena tudi na tem področju. (Dedić, Jalušič, Zorn: Izbrisani, organizirana nedolžnost in politika izključevanja, 2003: 31, 32).

5.4 Tujci

Debelak in Rakočević pravita, da tako kot v vsaki drugi državi so tudi v Republiki Sloveniji udeleženci v upravnopravnih razmerjih poleg slovenskih državljanov tudi tujci, torej so osebe, ki nimajo slovenskega državljanstva. Splošno sprejeta definicija tujca vsaj v večini evropskih držav je, da je to »oseba, ki nima državljanstva države, v kateri se nahaja«. Gre torej za osebe z zelo različnim pravnim položajem, vsem pa je skupno to, da niso državljani države, v kateri se trenutno nahajajo. Nekateri bivajo v državi krajši ali daljši čas, nekateri se lahko tam celo za stalno naselijo, drugi pridejo samo na krajši obisk (turisti, poslovni obiski, študijski obiski ...), vendar pa so v vsakem primeru po svojem pravnem položaju (statusu) v tej državi tujci. Po njunem mnenju je razumljivo, da mora biti pravni položaj tujcev urejen v pravnem redu sleherne moderne države. Pravni položaj tujcev je odvisen od pravic in obveznosti, ki jim jih priznava oz. nalaga pravni red države, v kateri se nahajajo. Tudi osebe, ki niso državljani države, v kateri se nahajajo, so lahko subjekti v različnih pravnih razmerjih z različnimi drugimi subjekti v tej državi in so seveda tudi v določenem odnosu z državo oz. njenimi organi. Tudi tujci so subjekti v upravnopravnih razmerjih. Pravne norme, ki urejajo upravnopravna razmerja, v katerih so udeleženci subjekti tujci, zaradi svoje pravne narave in vsebine sodijo v področje upravnopravnih notranjih zadev.

Vse osebe, ki prebivajo ali se nahajajo na ozemlju države in niso državljani te države, ne glede na njihov različni pravni položaj avtorja označujeta z izrazom tujci. V Republiki Sloveniji je tujec vsakdo, ki nima slovenskega državljanstva. Pravni položaj tujcev v državi ni enak, ampak je odvisen od različnih okoliščin, ki jih pravni red države šteje za pravno relevantne. Tako obstaja npr. bistvena razlika med pravnim položajem tujcev, ki v državi stalno ali začasno prebivajo, od položaja tistih, ki so v državi samo na obisku. Pravni položaj tujcev je največkrat odvisen tudi od namena, zaradi katerega prebivajo v določeni državi. Prav tako se razlikuje tudi položaj tujcev, ki so v državi dobili mednarodno zaščito (azil ali zatočišče) ali pa jo še le iščejo. Poseben položaj imajo tudi tujci, ki imajo državljanstvo kakšne druge države, in tujci, ki so brez državljanstva (apatridi).

Zaradi različnih pravno relevantnih okoliščin je pravni položaj tujcev določen z različnimi predpisi. Pravni položaj tujcev v določeni državi je vedno odvisen od veljavnega pravnega reda države, ta pa je vse bolj omejen in usklajen s številnimi mednarodnimi pravnimi akti in sporazumi.

Ne glede na to pa je pravni položaj tujcev v državah različen, v določenih državah uživajo več pravic in je njihovo življenje kvalitetnejše kot v drugih. Prav to je tudi razlog, da vedno večji pomen, predvsem glede temeljnih človekovih pravic in svoboščin tujcev, dobiva mednarodna zaščita. (Debelak, Rakočević: Upravnopravne notranje zadeve ,2008: 129, 130)

5.4.1 Prebivanje tujcev

Tudi o prebivanju tujcev pišeta Debelak in Rakočević. S prebivanjem razumeta daljše prebivanje ali celo stalno naselitev tujca v državi. Namen, zaradi katerega želi tujec prebivati ali se naseliti v državi, se bistveno razlikuje od raznih turističnih, poslovnih ali drugih krajših obiskov oziroma potovanj. Prebivanje tujcev je lahko *začasno*, vendar pa vseeno traja daljši čas in je praviloma povezano s točno določenim namenom, ki ga samo vizum ne dovoljuje, ali pa je *stalno* in traja nedoločen čas ter praviloma ni vezano na kakšen namen oziroma omejeno s kakšnim posebnim namenom prebivanja.

Tujci potrebujejo za začasno in stalno prebivanje v Sloveniji ustrezno odobritev oziroma dovoljenje pristojnega državnega organa. Dovoljenje, ki se izdaja tujcem za daljše prebivanje v državi, so *bivalni naslovi*. Dovoljenje za prebivanje je vsaka odobritev pristojnega organa, izdana v skladu z zakonom, ki dovoljuje tujcu vstop v državo in za razliko od vizumov tudi prebivanje za določen čas (in določen namen) ali prebivanje za nedoločen čas. Bivalni prostor je vedno tudi vstopni naslov (če ima tujec bivalni naslov, tj. dovoljenje za prebivanje, ne potrebuje vizuma). Za stalno naselitev v Republiki Sloveniji potrebujejo tujci dovoljenje za stalno prebivanje. Dovoljenje za začasno prebivanje je sicer mogoče podaljševati, vendar je praviloma vezano na določen namen. Pogoji, ki jih mora tujec izpolniti za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje, niso vezani na kakšen poseben namen, pač pa so v veliki meri odvisni od tega, koliko časa je tujec prebival v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenj za začasno prebivanje.

Dovoljenje za stalno prebivanje se v številnih pogledih razlikuje od dovoljenj za začasno prebivanje. Pravni položaj tujcev, ki pridobijo takšno dovoljenje, je tudi veliko bolj stabilen od položaja, ki ga tujcem zagotavlja dovoljenje za začasno prebivanje. Takšno dovoljenje ni časovno omejeno niti ni vezano na kakšen določen namen. Tujcu omogoča opravljanje vseh pridobitnih in drugih dejavnosti, njegov pravni položaj pa je v številnih pogledih izenačen s pravnim položajem oseb, ki so slovenski državljani.

Dovoljenje za stalno prebivanje tujcu tudi olajša pridobitev slovenskega državljanstva z naturalizacijo, saj je med drugim pogoj za to tudi, da tujec dejansko živi v Republiki Sloveniji najmanj deset let, od tega zadnjih pet let pred vložitvijo prošnje za državljanstvo neprekinjeno. Tujec sicer lahko izpolni ta pogoj tudi z dovoljenji za začasno prebivanje, vendar pa mu dovoljenje za stalno prebivanje, ki ga ni potrebno podaljševati, to bistveno olajša, olajša pa tudi dokazovanje zahtevanega neprekinjenega prebivanja. (Debelak, Rakočević: Upravnopravne notranje zadeve, 2008: 149-152)

5.5 Register stalnega prebivalstva

Debelak in Rakočević pravita, da je register stalnega prebivalstva računalniško vodena zbirka podatkov o posameznikih (državljanih Republike Slovenije in tujcih), ki imajo stalno ali začasno prebivališče na območju Republike Slovenije oziroma so se za stalno ali začasno, to je za več kot tri mesece, odselili iz Republike Slovenije. V tej zbirki podatkov se v skladu z Zakonom o prijavi prebivališča vodijo naslednje evidence:

- evidenca posameznikov, ki imajo na območju Republike Slovenije stalno prebivališče;
- evidenca posameznikov, ki imajo na območju Republike Slovenije prijavljeno začasno prebivališče;
- evidenca stanodajalcev;
- evidenca posameznikov, ki so se stalno odselili z območja Republike Slovenije;
- evidenca posameznikov, ki so se začasno, za več kot tri mesece, odselili iz Republike Slovenije;
- evidenca posameznikov, ki so bili z odločbo izbrisani iz registra stalnega prebivalstva;
- evidenca gospodinjev;
- evidenca naslovov za vročanje

- evidenca volilne pravice. (Debelak, Rakočević: Upravnopravne notranje zadeve, 2008: 121, 122)

6 IZBRIS IZ REGISTRA STALNEGA PREBIVALIŠČA

Pred in ob osamosvojitvi so bili izbrisani v Sloveniji prijavljeni kot stalni prebivalci – pri čemer dovoljenja za stalno prebivanje niso potrebovali (niti ga niso mogli imeti, ker so bili jugoslovanski državljani – potrebovali so ga tujci). Ob osamosvajanju je Slovenija sprejela kopico osamosvojitvenih predpisov. Med njimi je bil tudi Zakon o tujcih, ki je določal pravni položaj tujcev v Sloveniji, pri čemer pa je zelo pomanjkljivo urejal položaj jugoslovanskih državljanov drugih republik, ki so prebivali v Sloveniji in njihov prehod do dovoljenja za stalno prebivanje. Vsi posamezniki s slovenskim republiškim državljanstvom so avtomatično postali državljani RS. Ostali stalni prebivalci so lahko zaprosili za državljanstvo pod bistveno ugodnejšimi pogoji (ni bilo avtomatično, potrebna je bila prošnja). Vsi stalni prebivalci niso zaprosili za državljanstvo, saj to sploh ni bilo potrebno. Če želimo živeti v Nemčiji, ne potrebujemo nemškega državljanstva in podobno so se številni stalni prebivalci iz drugih republik tedaj odločili, da bodo ostali to, kar so bili že ves čas – stalni prebivalci Slovenije, saj je bila ena izmed osamosvojitvenih obljub ta, da se nikomur pravni položaj ne bo poslabšal. Tu pa se stvar zakomplicira, kajti Zakon o tujcih ni določal načina prehoda oseb iz drugih republik v status tujca z dovoljenjem za stalno prebivanje. Ker zakon tega prehoda ni uredil, so te osebe ostale v zelo negotovem pravnem položaju – kljub temu, da jih je večina živela v Sloveniji več let, celo desetletij in so imeli družinske člane in otroke – slovenske državljane. Slovenija je ta negotov pravni položaj zlorabila in te osebe nezakonito izbrisala 26. 2. 1992. Izbranih je bilo več skupin stalnih prebivalcev – prvi niso želeli postati slovenski državljani (le zakaj bi, če lahko ostanejo stalni prebivalci?), drugi za to niti niso vedeli (recimo Slovenci, nevede vpisani v knjige drugih republik), tretji so na to pozabili, četrtim je bila vložitev prošnje onemogočena s strani uradnih oseb, petim zavrnjena... Vsi pa so bili in bi morali ostali stalni prebivalci. (arhiv.amnesty.si)

»Bili smo izbrisani. Zakaj? Ne vem. Verjetno zato, ker smo takrat prišli iz Bosne in smo na -ić. Najbrž so po tem gledali. Čeprav je tudi veliko slovenskih priimkov na -ić, ampak oni so se rodili v Sloveniji in imajo že od samega začetka stalno bivanje tukaj. Njih niso mogli kar tako izbrisati. Nas je bilo lažje. Žalostno, ampak je bilo res tako. Kar čez noč so bili naši

podatki v istem predalu kot podatki tistih, ki so že umrli. Zanima me, kako lahko človek, ki brez vesti briše človekove pravice, ponoči mirno spi. In ljudje slepo verjamejo temu človeku, mu ploskajo. Se ne zavedajo, da lahko kadar koli tudi njih doleti isto?»(Lipovec, Čebren, Zorn, 2011: 89, 90)

»Takrat se mi je fučkalo, po domače rečeno, in zato prošnje za državljanstvo nisem vložil pravočasno. Ampak če ti nekaj vložiš z zamudo, plačaš kazni ali pa neke obresti. Tako sem si mislil, da pač državljanstva ne bom dobil v štirinajstih dneh ali pa v enem letu, ampak recimo v dveh letih. Ne bi pa smelo pomeniti, da nimam pravice. Kar nisem mogel verjeti! »Kvanejzdejardim?» sem se spraševal. Začel sem pošiljati razne vloge in prošnje pa sem čakal, a je bilo vse zaman. En prijatelj je poznal neke ljudi, ki so delali na uradih, pa so rekli, da se nič ne bo dalo. Verjetno je bilo že prej prepozno, ko sem hotel na upravni enoti na Mačkovi avto registrirati. Vem, da sem zamudil, to je sigurno. »Kje ste bli pa prej?» so rekli na Mačkovi. Pa sem rekel: »Čakajte gospa, vem, pač me ni bilo tistih par dni, tle je bila moja napaka. A to pomeni, da me boste v zapor dal al kaj?«(Lipovec, Čebren, Zorn, 2011: 126)

Ostali tujci (z jugoslovanskim dovoljenjem za stalno prebivanje - Nemci, Američani itd.) se je status v novi državi avtomatsko priznal. Čeprav so torej vsi živeli kot stalni prebivalci v Sloveniji, se je eni skupini status avtomatsko uredil/podaljšal (Nemci itd.), drugi pa so ostali brez statusa. Šlo je neenako obravnavanje oz. diskriminacijo dveh kategorij tujcev ter za diskriminacijo dveh kategorij stalnih prebivalcev (slovenskih republiških državljanov ter državljanov drugih republik). Kasneje je Ustavno sodišče Zakon o tujcih v tem delu spoznalo za neustavnega. Ob sprejemanju Zakona o tujcih so bile oblasti seznanjene s tem izzivom, a kljub opozorilu niso uspele sprejeti dopolnil k Zakonu o tujcih. Opozorila so se žal uresničila.(arhiv.amnesty.si)

(Nezakoniti) izbris iz registra stalnega prebivalstva Slovenije se je izvedel 26. 2. 1992 brez kakršnegakoli postopka in brez obvestila. Izbrisani so tako protipravno izgubili status stalnih prebivalcev Slovenije (ki so ga imeli dotlej) in ostali brez kakršnegakoli statusa (pravno so postali nezakoniti migranti) in posledično brez pravic. Izbris je bil izvršen z brisanjem evidenc iz Registra stalnih prebivalcev. O izbrisu ni tekel noben upravni postopek in zanj osebe niso bile obveščene. Zato ni bilo nobene možnosti pritožbe ali drugega pravnega varstva.

Za izbris so te osebe izvedele šele čez čas, ko so urejale stvari na občinah ali upravnih enotah – in sicer tako, da so jim oblasti dokumente odvzele in enostavno preluknjale. Kaj pomeni izguba stalnega prebivališča? Ker izbrisani niso imeli več statusa stalnega prebivalca so:

- izgubili zaposlitev (ker uradno niso obstajali v državi, zaposlitev ni bila možna);
- izgubili varstvo pred brezposelnostjo (ker uradno niso obstajali);
- brez zdravstvenega zavarovanja (ZZSZ jih ni zavaroval, ker uradno niso obstajali);
- izgubili vse socialne pravice ter podporo (ker uradno niso obstajali v državi);
- lahko so bili deložirani (če niso imeli svojega lastniškega stanovanja ali hiše);
- lahko so bili celo izgnani iz države (ker so bili uradno nezakoniti priseljenci);
- zavržen jim je bil vstop v državo (ker uradno niso imeli podlage za bivanje);
- ločitev od družine (deportacija in prepoved vstopa celo, če je bila družina slovenska);
- niso imeli pravice do zelene izobrazbe (vpis ni bil mogoč brez statusa);
- otroci so se rodili brez dokumentov (ter plačilo poroda, ker ni bilo zavarovanja)

in tako naprej...

Tekom let so se morali izbrisani znajti kot so vedeli in znali, lažje je bilo, če so imeli slovenske sorodnike v oporo. Nekateri so začeli od začetka in si v naši državi pridobili dovoljenje za začasno prebivanje, potem dovoljenje za stalno prebivanje, nekateri tudi državljanstvo. Drugi (sploh tisti brez opore slovenskih sorodnikov) so se bili prisiljeni zaradi nemogočih razmer (brez statusa, brez pravic, pritisk okolice) proti svoji volji izseliti nazaj v matične domovine (isto velja za tiste, ki jim je bil vstop v Slovenijo zavržen). Ta skupina je večinoma še danes brez statusov. (arhiv.amnesty.si)

»Ne vem, kako je sploh lahko prišlo do izbrisa. Ni mi jasno. Po razpadu Jugoslavije smo bili itak vsi južno od Slovenije naenkrat Bosanci. Eno je bila Slovenija, preostalo pa Balkan. In biti Bosanec je a priori pomenilo biti na drugi strani, kakor da smo vsi proti Sloveniji, da hočemo vsi spet vzpostaviti Jugoslavijo. Tako se je meni zdelo. Mogoče so bile tu skrite neke nacionalne svađe in predsodki. No, edino, kar je bilo še huje, je, da si bil zaposlen v JLA. Verjamem, da so se ljudje v Sloveniji bali, da bi se jugoslovanska vojska vrnila. Ampak kako so ljudi šopali z lažmi. Mi pa smo tiho, koliko denarja je bilo takrat v igri. Dinar se okreče. Ampak jaz raje nič ne vem. Verjamem pa tudi, da niso kar vsi ljudje vedeli, da se nam godi taka krivica. Od svoje neposredne okolice se jaz osebno nisem počutil osovraženega.

Mi je pa ta izbris drastično spremenil življenje. Pa saj nismo vsi med vojno pritekli sem. Tisti, ki smo bili že pred enaindevetdesetim letom prijavljeni v Sloveniji ... v teh primerih res ne najdem pravice do izbrisa. Saj se ne spoznam na zakone, na nič od tega se ne spoznam. Nisem idealen. Morda je bila kje vmes tudi kakšna moja napaka. Ampak saj nihče ni idealen. Tudi od tistih upravnih delavcev ne zahtevam, da so. Meni gre samo za to, da pridem do dokumentov in grem lahko na obisk domov, v Črno goro. Ne zahtevam veliko, nobene odškodnine ne rabim, samo da mi daju da idemkući. Da vidim svoj rodni kraj. Dva in dvajset let nisem bil doma. Komaj čakam ta trenutek, da bom lahko šel. Jedva čakam!» (Lipovec, Čebren, Zorn, 2011: 98–100)

7 KRONOLOGIJA IZBRISA

- 21. NOVEMBER 1990: Skupščina Republike Slovenije sprejme Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.
- 6. DECEMBER 1990: Skupščina Republike Slovenije razpiše plebiscit o neodvisnosti in suverenosti Republike Slovenije. Parlamentarne stranke in poslanske skupine sprejmejo sporazum, v katerem so obljubile tako italijanski in madžarski narodnostni manjšini kakor tudi pripadnikom drugih jugoslovanskih narodov, ki živijo v Sloveniji, da se njihov politični položaj ne bo spremenil ne glede na rezultat referendumu. Skupščina Republike Slovenije sprejme tudi Izjavo o dobrih namenih, v kateri pozove slovenski narod, italijansko in madžarsko narodnostno manjšino ter vse druge volivce Republike Slovenije, naj se na plebiscitu izrečejo za neodvisno in suvereno Slovenijo, ki bo »suverena, demokratična, pravna in socialna država«. Izjava o dobrih namenih se konča z besedami: »Plebiscit o neodvisnosti in samostojnosti države Slovenije je torej zavezan vsem najboljšim izročilom humanizma in civilizacije, slovenske in evropske zgodovine ter prijazni prihodnosti Slovencev in drugih prebivalcev Republike Slovenije.«
- 23. DECEMBER 1990: Plebiscit o samostojni in neodvisni Sloveniji. Velika večina (88,5 odstotka) volilnih upravičencev glasuje za samostojno in neodvisno Slovenijo.

- MAJ 1991: Poslanka Metka Mencin predlaga amandma k 81. členu Zakona o tujcih. Ta je predvideval, da se »državljanom SFRJ, ki so državljani druge republike in ne vložijo zahteve za državljanstvo Republike Slovenije, imajo pa v Republiki Sloveniji na dan uveljavitve tega zakona prijavljeno stalno prebivališče ali so v njej zaposleni, izda dovoljenje za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji«. Takratna Demosova vlada amandma podpre, vendar ga Demosova parlamentarna večina zavrne.
- 25. JUNIJ 1991: Slovenski parlament sprejme Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije (3. člen: »Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami.«), Deklaracijo o neodvisnosti (5. člen: »Republika Slovenija je pravna in socialna država... v kateri bodo spoštovani človekove pravice in državljanske svoboščine, posebne pravice avtohtonih narodnih skupnosti Italijanov in Madžarov v Republiki Sloveniji, evropski dosežki industrijske demokracije, predvsem socialno-ekonomske pravice ...«) in več osamosvojitvenih zakonov (Zakon o državljanstvu Republike Slovenije, Zakon o tujcih itd.)
- 26. DECEMBER 1991: Poteče 6-mesečni rok za predajo vloge za pridobitev slovenskega državljanstva po 40. členu Zakona o državljanstvu RS.
- 26. FEBRUAR 1992: Za državljane SFRJ, ki so državljani druge republike, ki niso zaprosili za državljanstvo Republike Slovenije po 40. členu Zakona o državljanstvu RS ali jim je bila izdana negativna odločba, oziroma od izdaje dokončne odločbe, začnejo veljati določbe Zakona o tujcih (2. odstavek 81. člena). Ministrstvo za notranje zadeve izvede izbris iz Registra stalnih prebivalcev RS po uradni dolžnosti, ne da bi o tem obvestili prizadete osebe.
- 14. NOVEMBER 1994: Vložena prva ustavna pobuda zoper Zakon o tujcih.
- 28. APRIL 1995: Vložena druga ustavna pobuda zoper Zakon o tujcih.
- 1995–1998: Ustavno sodišče v prejšnji zasedbi »molči« o tej zadevi.
- 1998: Obisk delegacije EU pri notranjem ministrstvu, kjer zahteva, da Slovenija uredi status državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ, ki živijo v Republiki Sloveniji z neurejenim statusom.

- 4. FEBRUAR 1999: Ustavno sodišče (odločba št. U-I-284/94) v novi zasedbi odloči, da je bilizbris neustaven in da ni imel zakonske podlage, ter naloži zakonodajalcu, da v šestih mesecih odpravi neskladje z ustavo.
- 8. JULIJ 1999: Državni zbor sprejme Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (ZUSDDD), ki je omogočil pridobitev dovoljenja za stalno bivanje za državljane drugih držav naslednic nekdanje SFRJ, ki so 23. decembra 1990 imeli prijavljeno stalno prebivališče na ozemlju RS in ki so od tega dne dalje v RS tudi neprekinjeno živeli, oziroma za tujce, ki so v RS neprekinjeno živeli od 25. junija 1991.
- FEBRUAR 2002: Ustanovitev Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije.
- 10. JUNIJ 2002: Vložena ustavna pobuda zoper ZUSDDD.
- 19. JUNIJ 2002: Na tiskovni konferenci ministrstvo za notranje zadeve prvič uradno predstavi število izbrisanih
- 7. NOVEMBER 2002: Seja odbora za notranjo politiko državnega zbora, ki je obravnaval mnenje vlade do ustavne pobude zoper ZUSDDD. Pravno-zakonodajna služba državnega zbora in večina poslancev se na seji odzove negativno do morebitnega vračanja statusa za nazaj.
- 14. NOVEMBER 2002: V veljavo stopi Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu RS, ki omogoča pridobitev državljanstva RS, če je polnoletna oseba imela 23. decembra 1990 prijavljeno stalno prebivališče in od tega dne v RS tudi neprekinjeno živi, če vloži prošnjo v roku enega leta in če izpolnjuje pogoje poznavanja slovenskega jezika, da ni v matični državi ali v Sloveniji obsojena na zaporno kazen, daljšo od enega leta, da njen sprejem v državljanstvo RS ne predstavlja nevarnosti za javni red, varnost ali obrambo države, in da poda izjavo, da se s pridobitvijo državljanstva RS strinja s pravnim redom RS.
- 24.-28. FEBRUAR 2003: Potek različnih aktivnosti v okviru »Tedna izbrisanih« (okrogla miza v Cankarjevem domu na temo »Izbris : Pravna zmota ali ideologija – čigava?«, okrogla miza na Fakulteti za družbene vede, skupščina Društva, protestni shod pred najpomembnejšimi državnimi institucijami, predavanje za tuje predstavnike v RS).
- 6. MAREC 2003: TV oddaja Trenja na temo izbrisa.

- 2. APRIL 2003: Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije vloži kazensko ovadbo zoper poslanca Zmaga Jelinčiča Plemenitega in generalnega sekretarja vlade Mirka Bandlja zaradi sovražnega govora v oddaji Trenja, naperjenega proti izbrisanim.
- 3. APRIL 2003: Ustavno sodišče v odločbi št. U-I-246/02 odloči, da ZUSDDD ni v skladu z ustavo, ker državljanom drugih republik nekdanje SFRJ, ki so bili 26. februarja 1992 izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva, od navedenega dne ne priznava stalnega prebivanja, in zakonodajalcu naloži, da v šestih mesecih odpravi neskladje z ustavo. (Dedič, Jalušič, Zorn: Izbrisani, organizirana nedolžnost in politike izključevanja, 2003 : 141-143)

8 DRUŠTVO IZBRISANIH PREBIVALCEV

Na spletni strani društva izbrisanih prebivalcev je zapisano, da so do leta 2002 izbrisani bili neorganizirani in večina je mislila, da se je to zgodilo samo posameznikom. Potem pa so se začeli med seboj spoznavati in tako so 26.02.2002 (na desetletnico izbrisa) imeli ustanovni sestanek na Ptuj. Ustanovni člani društva so Staniša Milenović, Marko Perak, Mirjana Učakar, Pavao Trkulja, Aleksandar Todorović, Mladen Balaban in Jovica Gajić. Takrat so sprejeli tudi statut, ki so ga kasneje še dopolnjevali. Namen društva je delovati za konkretno zaščito pravic posameznika in skupin ljudi in je na ta način posvečen humanitarnim vprašanjem in dobrobiti skupnosti. Posebna in prioriteta naloga društva je, da na demokratičen in civiliziran način, s pravnimi sredstvi, ustvari pogoje za sprejetje posebnega zakona za popravilo krivic prisilno izgnanim državljanom bivše SFRJ iz Republike Slovenije ter tudi protipravno izbrisanim državljanom bivše SFRJ iz Registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije v obdobju od protipravnega izbrisa iz Registra stalnih prebivalcev Slovenije naprej, s primerno odškodnino.

Lani sem se včlanil v društvo izbrisanih. To sem naredil zaradi solidarnosti do drugih in zato, da ne bodo govorili, da so to samo vojaki JLA, ker vem, koliko je med izbrisanimi osebami žensk in otrok. (Lipovec, Čebren, Zorn, 2011: 35)

Na začetku sem imel neke stike z Društvom izbrisanih (DIPS), osebno se poznam z enim od vodij. Ima lokalno skupino na območju Brežic, Krškega, ki je povezana z ljubljansko. Nisem član, sem pa simpatizer.

Mislil sem biti, potem pa sem videl, da me hočejo tudi oni izkoristiti, da bi me poslali na televizijo, da bi me izpostavili, zato ker tekoče govorim slovensko in sem cel čas živel tu. Medijsko bi me izpostavili, koliko bi pa to meni koristilo ... Bi mi lahko še škodilo. Če bi se preveč izpostavil, tudi ne vem, če bi dobil državljanstvo takrat, ko sem ga. Moj primer je bolj simpl kot drugi in se mi je zdelo, da bi nosil neko označbo, povezovali bi me z nekom, ki je v drugačni situaciji. Je bil recimo vsa ta leta v Srbiji in je potem prišel sem, ko se je umirilo, pa hoče zdaj odškodnino dobiti. Društva podpiram. Ampak notri so ljudje, ki si zaslužijo pomoč, in taki, ki si je ne. Je veliko res groznih primerov, ki so se zgodili, so pa tudi primeri, ko se ni zgodilo nič in ljudje samo čakajo, da jim bo kaj padlo z neba. (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 59, 60)

Ljudem veliko pomeni, da se jim prizna krivica za nazaj. Akcije izbranih opozarjanja na ta problem so samo tako, simbolične. Tisto je brez veze. Treba je z zakonom. Sicer sem bil nekajkrat na tem srečanju društva, ampak sem tam videl samo tiste carje s kravatami in prstani, polne denarja, ki so se kljub vsemu znašli. Točno veš, da bi radi milijone! Dobivam domov vabila, ampak ne grem več – kaj naj tam gledam tiste oficirje! Ker to sploh ni več povezano s preprostimi ljudmi, ampak se ena peščica teh med seboj pogovarja. Nasproti njim so politiki, ki izbris uporabljajo za nabiranje političnih točk. Normalno, da ne bodo zagovarjali izbranih. Potem pa Janša hoče referendum in normalno, da bo folk pritisnil in bo takoj zmagal. Slovenci potegnejo sigurno proti izbrisu – južnjaki niso ravno priljubljeni tukaj. Samo ne moreš ti za človekove pravice referendum delati! (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 140, 141)

9 SITUACIJA DANES

S spletne strani Ministrstva za notranje zadeve citiram, kako so se razpletle sodbe v zvezi z izbranimi proti državi.

18. decembra 2013 je začel veljati Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva, uporabljati pa se je začel šest mesecev po uveljavitvi, torej 18. junija 2014. Z zakonom, ki ureja povračilo škode osebam, ki so bile po osamosvojitvi Slovenije izbrisane iz registra stalnega prebivalstva, se popravljajo kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin in izvršuje sodba Velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice, izdana 26. junija 2012 v zadevi Kurić in drugi proti Sloveniji.

V pravnem redu Republike Slovenije se tako sistemsko ureja pravično zadoščenje oziroma povračilo škode, ki je izbrisanim nastala zaradi izbrisa iz registra stalnega prebivalstva.

Za škodo, ki je izbrisanim nastala zaradi izbrisa, zakon ureja **pravico do denarne odškodnine** in pravico **do drugih oblik pravičnega zadoščenja** kot povračilo nastale škode.

Zakon določa, da je upravičenec oseba, ki je bila izbrisana iz registra stalnega prebivalstva in je po izbrisu pridobila dovoljenje za stalno prebivanje po Zakonu o tujcih, Zakonu o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ ali Zakonu o začasnem zatočišču oziroma je bila po izbrisu sprejeta v državljanstvo Republike Slovenije. Poleg tistih izbrisanih iz registra stalnega prebivalstva, ki so po izbrisu pridobili dovoljenje za stalno prebivanje ali bili sprejeti v državljanstvo Republike Slovenije, so do povračila škode upravičeni tudi izbrisani, ki so si v Republiki Sloveniji poskušali urediti status, pa je bila njihova vloga za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje ali za sprejem v slovensko državljanstvo zavržena, zavržena ali je bil postopek ustavljen.

Za navedene upravičence je pogoj, da je bila vloga za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje ali za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije vložena pred uveljavitvijo Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 50/10, ZUSDDD-B), ki je začel veljati 24. 7. 2010. Pogoj za priznanje statusa upravičenca pri navedeni kategoriji je tudi dejansko življenje v Republiki Sloveniji v obdobju od izbrisa iz registra stalnega prebivalstva do pravnomočnosti odločbe oziroma sklepa, s katerim je bila vloga zavržena, zavržena ali je bil postopek ustavljen.

Denarna odškodnina se bo določila glede na obdobje izbrisa. Za vsak zaključen mesec izbrisa je upravičenec upravičen do 50 evrov denarne odškodnine. Z odločbo o izplačilu denarne odškodnine bo upravna enota ugotovila obdobje izbrisa in višino denarne odškodnine. Odškodnine, do višine 1.000 evrov, se bodo izplačale v enem znesku, 30 dni po pravnomočnosti odločbe. Odškodnine, višje od 1.000 evrov, se bodo izplačevale v več obrokih.

V času prizadevanja, da bi se Slovenija vključila v Evropsko unijo, ko je bilo treba urediti določene stvari znotraj države, sem začel upati, da bi se morda izbris začel kolektivno urejati. Upal pa sem, da bomo skupinsko kaj dosegli z drugimi izbrisanimi. A se na področju izbrisa ni rešilo nič. Evropska unija je še večja kot Jugoslavija in v njej se še bolj vse zgubi. Danes, po toliko letih, lahko rečem, da sem bolj zrel kot takrat in sem se tudi odpovedal vsaki misli na odškodnino. Ko sem se odločil, da ne bom ničesar zahteval, mi je bilo lažje. S tem se ne želim in nočem ukvarjati vse življenje. Nekateri se bodo, seveda, a s tem si bodo uničili življenje ali pa zdravje, jaz pa si tega ne želim. Meni je izbris na neki način rešil življenje. Vem na primer za prijatelje iz obdobja mladosti, ki danes niso več živi. Kar se je dalo dobrega, sem iz tega potegnil – in to je to. Danes mi gre dobro, celo odlično! Po tem, ko sem dobil državljanstvo, sem se prijavil na Zavod za zaposlovanje in naredil poklicno strojno, kasneje še na lastne stroške srednjo tehnično šolo. Opravljal sem računalniške tečaje, pridobil sem licenco za učitelja vožnje. Željo imam nadaljevati šolanje in se vpisati na fakulteto, ampak trenutno rabim malo predaha od šole. (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 33–35)

Odločil sem se, da bom vložil tožbo za odškodnino. Zdaj počasi zbiram papirje, kar pa je problematično, ker ti na uradih ne pustijo takoj zraven, če nimaš kakšnega odvetnika s seboj. Nekaj osnovnih dokumentov sem že nabral. Rabim pa potrdila, da sem tu hodil v šolo, izpise iz matične knjige, s katerimi lahko dokažem, da sem cel čas živel v Sloveniji. Povsod je treba dokazati čim več stvari. To je torej zdaj naslednja faza, čeprav se mi ne da prčkat po tem. Kakršno koli odškodnino mi dajo, mi bo pomagala za ta čas, ki sem ga izgubil. Ne računam na veliko in niti ne vem, ali se mi splača zezat s tem. Če še za penzije nimajo, kako bodo imeli za odškodnine. Da bi vsaj rekli: »Ja, smo vas oškodovali,« in nekako to poskušali popraviti. (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 59)

Vem za različne primere izbrisanih. Veliko jih je hodilo na proteste, ker so mislili, da bodo s tem dobili odškodnine. Kako naj izplačajo vsem? Saj nas je ogromno! To se ne izide. So tudi primeri izbrisanih, ki se jim enostavno ni dalo dosti ukvarjati s tem in so še zdaj brez dokumentov, brez službe in komajda preživijo. Če je človek len, je len. Ne moreš pomagati. Nasprotno pa se nekateri trudijo in trudijo, pa jim ne odobrijo. Različni primeri so. Vsak se drugače znajde, da preživi. Jaz pravim, da ni važno ali je nekdo Srb, Hrvat, Slovenec ali Nemec. Važno je, da je človek! Poštena dela so tista, ki štejejo. Tudi na ših tu je bilo nekaj izbrisanih. Ljudje imajo različna mnenja o tem. Na podlagi enega primera si ustvarijo celotno sliko. In enkrat, na ših tu, se je začela tema o izbrisanih.

Eden od sodelavcev je rekel nekaj proti izbrisanim, jaz pa sem dodala svoje mnenje. »Kaj, kaj se buniš? A boš rekla, da si ti tut izbrisana ali kaj?« je ježno odgovoril. »Ne, ne bom rekla. Ampak imam odločbo doma. Sem jo dobila, da sem bila izbrisana. Če ne verjameš, ti prinesem, pa si preberi. Pa nisem nikamor šla. Sami so mi poslali, priznali napako, se opravičili,« sem rekla. »To je od sto primerov eden!« »Ne trdim, da ne, ampak ne moreš nas vse v isti koš metati.« (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 88)

10 JEZIK IN NACIONALNA IDENTITETA

»Jezik je gonilna sila nacionalne kulture (Carmichael 2002), kar se jasno kaže v odnosu pripadnikov dominantne kulture ali »Slovencev« do priseljencev. Slovenski jezik predstavlja pomembno ločnico med kulturo drugih narodov nekdanje Jugoslavije in Republike Slovenije ter je »glavni nosilec etnično-nacionalne posebnosti« (Petković 2010: 229). Med »imigranti in domačini« se je že v 80. letih prejšnjega stoletja konflikt, ki je osnovan na neenakem dostopu do moči in nadzora v družbi, prestavil na raven simbolnega, tj. kulture in jezika (Mežnarič 1986). Slovenščina je postala steber nacionalne identitete, z njo se je ustvarila ločnica med »nami« in »njimi«. Z izbrisom je Slovenija homogenizirala nacionalno državo (Bajt 2010: 208). Izbrisani so postali nezaželeni Drugi (Bajt 2010: 196), *personaenongratae* – nasilni-primitivni, barbarski Balkanci, pravo zrcalno nasprotje civiliziranim Slovencem. Slovenski jezik je politika izkoristila kot vzvod za doseg »rasno čiste« države, ki naj pripada civiliziranemu svetu, ne pa nazadnjaškemu Balkanu.« (Lipovec Čebren, Zorn: Zgodbe izbrisanih prebivalcev, 2011: 64, 65)

Marko Stabej v svojem članku *Kdo si, ki govoriš slovensko?* piše o tem, da slovenščina v jugoslovanskem okviru ni imela enakopravne vloge s številčno močnejšimi srbsko in hrvaščino (odslej srbohrvaščina). Slovenski jezik v vlogi javne komunikacije ni segal čez meje slovenskega jezikovnega področja, srbohrvaščina pa je v Jugoslaviji (pred in po drugi svetovni vojni) v marsičem dejansko funkcionirala kot javni jezik na področju celotne države, tudi v Sloveniji. Marsikateremu govorcu slovenščine se je na marsikaterem sporazumevalnem področju, pa tudi v neposrednih stikih z govorci srbohrvaščine zdelo čisto sprejemljivo sporazumevati se v srbohrvaščini in ne v slovenščini. Po drugi strani pa Stabej domneva, da se je precej govorcem srbohrvaščine zdelo popolnoma običajno, da so tudi v Sloveniji pričakovali možnost sporazumevanja v svojem jeziku, tudi zato, ker je bila Slovenija del Jugoslavije.

Pri tem pa je seveda jasno, da večina govorcev ni poznala formalnopravne določitve statusa jezikov v Jugoslaviji in se v svoji sporazumevalni praksi ni mogla sklicevati nanjo. Prvo neposredno določitev slovenščine kot uradnega jezika lahko najdemo šele v ustavi Socialistične republike Slovenije l.1974. To določilo je sicer določalo obvezno rabo slovenščine pred uradnimi organi v Sloveniji, toda zrelativizirano je bilo z dodatnimi klavzulami, ki so posredno ščitile tiste, ki so živeli ali delovali na območju Slovenije, pa niso znali slovenskega jezika. Razlika med srbohrvaščino in slovenščino pa se je kazala tudi v tem, da je srbohrvaščina bila del osnovnošolskega učnega načrta v Sloveniji, slovenščina pa ni bila obvezni učni predmet nikjer drugje kot v Sloveniji. Povzamemo lahko, da so slovensko resnično govorili le Slovenci. Seveda so se marsikateri priseljenci asimilirali v slovensko družbo tudi tako, da so sčasoma usvojili slovenščino iz okolja (zaradi skromne ponudbe redko v obliki tečajev), zlasti naslednja generacija pa je slovenščino privzela za svoj edini ali dominantni sporazumevalni jezik. Po mnenju avtorja pa je kljub temu do slovenske osamosvojitve pri nas živelo precej ljudi, ki se v slovenščini niso dejavno sporazumevali in so imeli zelo omejeno receptivno in še bolj omejeno produktivno jezikovno zmožnost v slovenščini. Tako so svoje sporazumevalne potrebe v glavnem opravljali v srbohrvaščini – v veliki meri so pri govorni komunikaciji lahko računali na prilagajanje slovenskih govorcev, v pisni komunikaciji je opazno sorazmerno redko dejavno pisanje, za branje pa je bilo dovolj ponudbe v srbohrvaščini. V zvezi z jugoslovansko razsežnostjo bivanja slovenske jezikovne skupnosti pa je avtor omenil še en pojav, ki je neposredno omejeval število govorcev slovenščine kot tujega jezika na zelo majhno mero: notranji privilegiran status srbohrvaščine je pomenil tudi privilegiran mednarodni status jezika – vsi tujci, ki so se na tak ali drugačen način zaradi aktivnega stika s čimerkoli v Jugoslaviji odločili, da se bodo naučili tudi jezika, so za ciljni jezik izbrali srbohrvaščino. Slovenščina je pri osamosvojitvi Slovenije dobila tako formalnopravni kot dejanski status edinega javnega in uradnega jezika v Republiki Sloveniji z izjemo italijanščine in madžarščine kot uradnih jezikov na področju avtohtonih narodnih skupnosti. Stabej je mnenja, da je tako slovenščina samodejno postala tudi mednarodno bolj prepoznaven jezik, tisti, ki so se do osamosvojitve javno dejavno sporazumevali v srbohrvaščini, pa so, po mnenju Stabeja, odtelej javno »preklopili« v slovenščino.

Prikaz odnosa Slovencev do »Neslovencev« je razviden iz raziskave slovenskega javnega mnenja, ki so ga zajeli v letu 1992.

Na vprašanje »Kako naj ravnajo »Neslovenci« iz drugih republik, ki že dolgo časa živijo v Sloveniji?« je največ vprašanih (60%) bilo mnenja, da naj se naučijo slovenskega jezika, prilagodijo tukajšnjim razmeram, med seboj pa naj uporabljajo svoj jezik in gojijo svojo kulturo. Sledi 12,9% tistih, ki mislijo, da morajo opustiti svoj jezik in kulturo ter živijo sami zase. Le 8,9% oseb je menilo, da bi morali priseljenim omogočiti šolanje v lastnem jeziku, razvijanje lastne kulture, obenem pa prilagoditev razmeram v Sloveniji. 8,1% oseb pa je glede tega vprašanja ostalo neopredeljenih (Toš po Kobalt, 2002:31).« (Lipovec Čebren, Zorn: Zgodbe izbrisanih prebivalcev, 2011:87)

11 NEZNANJE SLOVENŠČINE POSTANE OVIRA

V delu Brazgotine izbrisa je zapisano, da če se postavimo v leto 1992 in si predstavljamo čas izbrisa, lahko ugotovimo, da sta bila znanje slovenskega jezika in sprejemanje slovenske kulture pričakovanje oziroma pogoj, ki ga je takrat za bivanje »Neslovencev«, tj. priseljencev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v Sloveniji, postavljala večji del večinskega prebivalstva. Pozneje, v letih javnih razprav o izbrisu, pravnega in političnega boja za doseganje pravic izbrisanih in nasprotnih prizadevanj za stigmatizacijo in onemogočanje izbrisanih in njihovih zagovornikov, je nezanemarljivo vlogo v pravnih postopkih in politični retoriki odigralo to, kateri jezik govorijo izbrisani in koliko znajo slovensko. Očitki izbrisanim, da slabo govorijo slovenski jezik, so se redno pojavljali v razpravah o urejanju njihovega položaja in pravic. Iz intervjujev z izbrisanimi, ki so jih v letih 2007, 2008 in 2009 opravili v okviru projekta »Izbrisani prebivalci Slovenije – Izziv za mlado nacionalno državo« Mirovnega inštituta (intervjuji povzeti v knjigi Brazgotine izbrisa), je razvidno, da številni med njimi res niso dosegli visoke ravni znanja slovenščine. Predvsem to velja za izbrisane, ki pripadajo prvi generaciji priseljencev v Slovenijo. Številni med njimi govorijo mešanico slovenskega in njihovega maternega jezika – srbskega, hrvaškega, bosanskega ...

»Mislim, da je večina ljudi iz nekdanjih jugoslovanskih republik, ki živijo tukaj, skušala ohraniti svojo kulturo, doma so govorili svoj materni jezik in verjetno ohranjali stike z družino zunaj Slovenije. Naju pa je mama spodbujala, da se čim prej vklopiva v slovensko okolje. Oče pa naju, nasprotno, ni nikoli učil slovenskega jezika, niti pisanja v latinici, zato sva imeli s sestro pri učenju res veliko težav.

Sovrstniki so naju v šoli pogosto zmerjali in nama govorili: »Vrnita se nazaj v Bosno, Bosanki.« Ker je mama videla, da zaradi tega trpiva, nama je nekoč pri kosilu rekla, da smo prišli v Slovenijo in bo tukaj naš dom, tukaj bomo živeli in hodili v šolo, zato bomo pozabili, kako smo pred tem govorili, in govorili smo samo še slovenski jezik. Le ona in Vladan sta med seboj govorila makedonsko, ko sta bila sama. Naša slovenščina se je hitro izboljšala, tako da mama danes nima niti naglasa.«(Aleksandra)(Lipovec Čebren, Zorn: Zgodbe izbrisanih prebivalcev, 2011: 304)

»Meni se ne zdi pomembno, kateri jezik govorim, Slovenija je moja država. Če bi lahko legalno tu živel, bi govoril brežhibno slovensko. Sin je kot otrok, ko smo še živeli v Ljubljani, govoril tekoče, tudi doma je vedno govoril slovensko. Zdaj je pozabil skoraj vse.« (Jan) (Prav tam, 2011: 163)

Avtorice dela Brazgotine izbriša se sprašujejo, zakaj številni izbrisani slabo govorijo slovenski jezik. Na to vprašanje odgovarjajo tako. Priseljevanje delavcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v Slovenijo je potekalo znotraj skupne države, v času priseljevanja in vse do sprejemanja nove ustave decembra 1991 pa so imeli »državljeni drugih socialističnih republik Jugoslavije na območju Socialistične republike Slovenije enake pravice in dolžnosti kot njeni državljani«. Glede jezika je republiška ustava¹ v 212. členu določala, da ima vsakdo pravico, da »goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«, da poslujejo vsi organi, organizacije in posamezniki, ki opravljajo »družbeno službo« na območju SR Slovenije, v slovenskem jeziku, ter hkrati tudi to, da ima vsakdo »pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopku pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo družbeno službo, uporablja svoj jezik in pisavo in da ga tisti, ki vodi postopek, seznani z gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku in na način, ki ga določa zakon«. Ustava Socialistične republike Slovenije je v zadnjem odstavku tega člena določala tudi to, da »neznanje slovenščine ne more nikogar ovirati pri obrambi in uresničevanju pravic in upravičenih interesov«, eden izmed členov pa je določal, da imajo »pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku«. Takšna ureditev je ohranjena tudi po sprejemu ustavnih amandmajev iz leta 1989 in poznejših, ki so spreminjali ali razveljavljali nekatera ustavna določila, povezana z vključenostjo v jugoslovansko federacijo.

¹ Republiška ustava iz leta 1974.

V amandmajih je ustavno določeni jezikovni ureditvi dodano le določilo, da morajo organi federacijena ozemlju SR Slovenije upoštevati pri poslovanju s pripadniki vseh narodov innarodnosti ustavno pravico enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti. Glede jezikovnega položaja in jezikovnih pravic pripadnikov drugih narodovin narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji v času osamosvajanja je pomembnoše zagotovilo, ki ga je dala Skupščina SRS, ko je pred izvedbo plebiscita osamostojnosti in neodvisnosti RS decembra 1990 objavila »Razglas državljanom RS, vsem volivcem v RS«, s pozivom, naj se udeležijo plebiscita 23. Decembra 1990. Hkrati s pozivom je namreč v Izjavi o dobrih namenih² med drugim navedla, da bo slovenska država zagotovila »vsem pripadnikom drugih narodov in narodnostipravico do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja«. Sledilo je sprejetje Zakona o državljanstvu Republike Slovenije junija 1991, po katerem so državljani drugih jugoslovanskih republik, ki so imeli na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije 23. decembra 1990 prijavljeno stalno prebivališče v Sloveniji in v njej dejansko živeli, morali v šestih mesecih vložiti vlogo za državljanstvo. Zanje za pridobitev državljanstva ni bil postavljen pogoj znanja slovenskega jezika (za razliko od tistih, ki za slovensko državljanstvo zaprosijo v rednem postopku sprejemanja v državljanstvo - zanje je v zakonu o državljanstvu določeno, da morajo obvladati slovenski jezik »v meri, da se lahko sporazumevajo z okoljem«). Novi formalni okvir za jezikovni položaj pripadnikov drugih narodov in narodnosti v samostojni Republiki Sloveniji je dokončno postavila Ustava Republike Slovenije, ki je bila sprejeta decembra leta 1991. Ta je v 11. členu določila, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina, na območjih, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, tudi italijanščina in madžarščina, hkrati je v 61. členu določila, da ima vsakdo pravico, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo, v 62. členu pa da ima vsakdo pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določa zakon. Pripadnikov drugih narodov in narodnosti in njihovih jezikovnih pravic ustava samostojne Slovenije izrecno ne omenja več. Iz vpogleda v ustavnopravni okvir za položaj jezikov prebivalcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v Sloveniji, ki je veljal pred osamosvojitvijo in časom izbrisa, ter v njihove življenjske razmere v Sloveniji, avtorice lahko razumejo razloge za slabo znanje slovenskega jezika med številnimi priseljenci prve generacije, torej tudi med številnimi izbrisani.

²Izjava o dobrih namenih – 6.12.1990

Avtorice so po Gellnerju (1991) povzele, da je v industrijski moderni državi posameznik lahko popolnoma vključen v družbo le, če prestane kompleksno in formalno urjenje, se nauči jezika dominantne kulture in si zagotovi ustrezen standard industrijsko uporabne izobrazbe. Dober del populacije pripadnikov drugih narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji (»Neslovencev«), predvsem tistih iz prve generacije priseljenih delavcev, se nikoli ni naučil jezika dominantne kulture v meri, ki bi zadoščala za popolno vključenost in sprejemanje. To je dokaj razumljivo glede na to, da gre za ljudi, ki so v Slovenijo prišli kot delavci v času skupne države in socialističnega sistema, in da so v slovensko industrijo vključevali njihovo delo, niso pa bili v tem sistemu zagotovljeni mehanizmi za njihovo celovito vključevanje v slovensko družbo. Po drugi strani se je, kot potrjuje pričevanje Tomislava, ki je bil med izbrisanimi, med izbrisanimi znašlo tudi znatno število mlajših ljudi (tako imenovana druga generacija priseljencev), ki so določeno izobrazbo dosegli v Sloveniji in v slovenskem jeziku, torej so se naučili jezika dominantne kulture, vendar so jih v postopkih za doseganje pravic – vrnitve statusa stalnega prebivalca ali podelitve državljanstva – obravnavali, kot da temu ni tako. Tudi formalna izurjenost in znanje jezika dominantne kulture jih nista zavarovala pred izključenostjo. Iz Tomislavovega pričevanja je hkrati razvidno, da je v postopkih, ki so jih po izbrisu vodili za doseganje odvzetih pravic in urejanje statusa, jezikovna kompetenca postala zelo pomemben dejavnik.

»Ko sem prvič podal vlogo za državljanstvo na podlagi tega [pokaže na dokument, potrdilo, da ni nikjer vpisan v knjigo državljanov, op. avtorice], so mi jo zavrnil, češ da nimajo z državo SFRJ nič. Poleg tega dokumenta so zahtevali tudi potrdilo o znanju slovenskega jezika – da znam uporabljati slovenski jezik – oziroma trdili, da bom moral pred komisijo dokazati znanje slovenskega jezika. Z odvetnikom sem bil na Beethovnovi pri tej uradnici M., ko so mi to zavrnil. Usedel sem se in postavil dokument pred njo. Nisem bil ne vem kakšen učenec, dober, pravdober, včasih sem imel tudi kakšen popravni, ampak na maturi sem se pa potrudil, sem bil odličnjak in tudi slovenski jezik sem imel pet. Na maturi trgovske šole. Ko sem prinesel spričevalo, da imam slovenski jezik opravljen s petico, sem ji to predložil. Še vedno je zahtevala znanje slovenskega jezika. Jaz sem znal govoriti slovensko, tako kot sedaj z vami. Poznal sem tudi zgodovino. Rekla je, da bom moral vseeno opravljati preizkus slovenskega jezika. Nekateri, ki so že imeli državljanstvo, ki so bili pokorni pa so ga predali pravočasno – pod oznaka vprašaja bom rekel pravočasno, jaz nisem oddal pravočasno, ker sem smatral, da ni potrebno – 70, 80 odstotkov njih ni znalo niti besede slovensko, pa so dobili državljanstvo.

Jaz, ki sem tu rojen, ki znam, imam črno na belem vse, jaz pa naj bi ponovno opravljal preverjanje znanja slovenskega jezika. Tu ni logike! Celo pokazal sem ji dokument: »Poglejte, gospa uradnica, tukaj imate črno na belem, da obvladam, tudi pogovorno, to me slišite, spričevalo je iz države Republike Slovenije, in sem pripravljen še enkrat opraviti znanje iz slovenskega jezika pred komisijo, pod pogojem, da mi izdate potrdilo, da je ta dokument, to spričevalo, ki ga je izdala RS, za vse neobvezujoče. V tem primeru bom opravljal še enkrat izpit.« Moje spričevalo je spet nesla k šefu in prišla nazaj čez približno pet minut. Rekla je: »Gospod, slovenski jezik vam ne bo treba več opravlјati, vidim, da znate.« To so vendarle spoštovali. (Tomislav, 59 let)« (Bajt, Lipovec Čebtron, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 224,225)

Vidimo lahko, da so nekaj ljudi kljub spričevalu, ki potrjuje znanje slovenskega jezika, na uradih, kjer so oddajali vlogo za državlјanstvo, zavrnili. Nekateri so bili primorani opraviti tudi izpit iz znanja slovenščine, ki je znanje še enkrat potrdil. Danes je seveda tako, da spričevalo opravljene srednje šole v slovenščini velja za izpolnjen pogoj znanja jezika.

Res pa je, da se večina prve generacije izbrisanih priselјencev ni nikoli naučila tekoče govoriti slovensko. Druga generacija - otroci priselјencev iz nekdanje Jugoslavije, pa je večinoma rojena v Sloveniji ter zato že od začetka »vpeta« v slovenski jezik. Prav pripadniki druge generacije so imeli pri urejanju pravnih zadev manjše težave kot priselјenci iz Jugoslavije. Ti so bili namreč zaradi neznanja slovenskega jezika deležni zaničevanja uradnikov ali pa se ji je postopek urejanja statusa ustavil.

»Zgodba izbrisaneга Tomislava, ki je težka dosegel, da se mu odlična ocena iz slovenskega jezika v srednji šoli prizna kot dokazilo o znanju slovenskega jezika, ima tudi nadaljevanje, pomembno za razpravo o tem, kakšen status imajo govorci jezikov narodov in narodnosti drugih republik nekdanje Jugoslavije v Sloveniji. Tisto potrdilo, ki sem ga pa prej pokazal, ki je bilo od t.i. Zvezne republike Jugoslavije in dokazuje, da nikjer nisem vpisan v knjigo državlјanov, je bilo pa za njih neobvezujoče, čeprav so ga zahtevali. Kar nekako sem slutil, pa tudi odvetnik mi je rekel, da nekaj ne štima, da sem povablјen zgolj na informativen razgovor, da je rezultat že vnaprej znan in da mi bodo vlogo za državlјanstvo izpodbili. Tudi sam sem videl, da sem samo formalno povablјen na ministrstvo, ker je bil pač tak postopek, in je meni malce kri zavrela. Od tistega momenta naprej sem se začel z uradnico srbohrvaško pogovarјati. Odbetnik mi je rekel, da ne bom nikoli dobil državlјanstva, če bom v Sloveniji govoril srbohrvaško.

Vprašal sem, kateri zakon mi to prepoveduje, zakaj pa ne bi jaz uporabljal materni jezik. Imam prav ali ne? Lahko uporabljam materni jezik? Jaz pravno-formalno spoštujem, če bom hotel kandidirati za kakršnokoli delovno mesto, se ve, kateri jezik bom moral uporabljati, v pogovoru pa je lahko zame uradni jezik tudi materni jezik. Takrat sem slutil in sem tudi dobil uradni odgovor, da se mi vloga za državljanstvo izpodbija. (Tomislav, 59 let)«(Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 226) »O tem, da razmerje med slovenskim jezikom in jeziki drugih narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji ni postalo sporno šele po osamosvojitvi, govorijo odgovori na vprašanja v raziskavah Slovensko javno mnenje v drugi polovici 1980-ih. Tako je na primer v raziskavi Slovensko javno mnenje leta 1986 v tematskem sklopu raziskave, ki je nosil naslov »Mednacionalni odnosi«, na vprašanje »Nekateri pravijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali s tem soglašate ali ne? (če da) Kaj je tisto, kar je pri Slovencih ogroženo?« največ, 39 odstotkov, vprašanih odgovorilo, da je to slovenski jezik (Toš 1997, 553). Leto za tem v tematskem sklopu raziskave Slovensko javno mnenje, ki nima več naslova »Mednacionalni odnosi«, temveč »Problemi Slovencev in odnosi med narodi«, je na izrecno vprašanje »Ali menite, da je slovenski jezik ogrožen ali ni ogrožen?« 65,6 odstotka vprašanih odgovorilo, da je ogrožen, 25,2 odstotka pa, da ni ogrožen. Med naštetimi odgovori o tem, katera ravnanja ogrožajo slovenski jezik, je 44,7 odstotka vprašanih odgovorilo, da slovenski jezik ogroža to, da se delavci iz drugih republik in pokrajin v Sloveniji ne učijo slovenščine, dodatnih 27,6 odstotka je menilo, da takšno ravnanje močno ogroža slovenski jezik.« (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 226, 227 po Toš 1997, 587-588)

»Nekaj vpogleda v jezikovna razmerja in položaj govorcev jezikov drugih narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v letih pred osamosvojitvijo lahko pridobimo tudi iz intervjujev z mlajšimi pripadniki narodov in narodnosti drugih republik priseljencev nekdanje Jugoslavije v Sloveniji (tako imenovana druga generacija priseljencev), v katerih pripovedujejo o času svojega odraščanja, torej o času pred osamosvojitvijo Slovenije. Intervjuvanec bošnjaške narodnosti je na vprašanje, ali se je lahko v šoli ali na ulici v času odraščanja (gre za obdobje 1980-ih) sproščeno pogovarjal v bosanskem jeziku, odgovoril: *V bistvu bi se lahko, ampak bi te definitivno čudno pogledal, če bi te kdo slišal.*

Na vprašanje, ali se je v šoli s svojimi sošolci Bosanci kdaj pogovarjal v bosanskem jeziku, pa odgovori: *Ne, v bistvu ne, v osnovni šoli ne. Smo se v glavnem pogovarjali po slovensko, v bosanskem le, če je bla kakšna šala. Ampak ne.* Drugi intervjuvanci v raziskavi Admirja Baltića³ omenjajo tudi občutke sramu pri uporabi maternega jezika v javnosti med odraščanjem: *Prej je bilo drugače, me je bilo sram. Ne vem, zdelo se mi je nepotrebno, zakaj bi govoril, če se vsi obračajo. Takrat mi to ni bilo všeč. Me je bilo kar malo sram, če mi recimo mama kaj začela govorit, sem ji takoj rekla: ne, govori po slovensko. Se spomnim vrtca, starši pridejo pome in včasih se je znalo zgodit, ne vem, oče pride pome in kaj po bosansko začne, jaz pa: oči, daj tiho bodi, ne tle, tle moraš slovensko govorit. Samo pravim, to samo kot otrok, še pred šolo. [Če me je kdo nagovoril v bosanskem jeziku, op. avtorja] ja, pač, sram me je bilo, da, kaj mu pa je. Sem se odzvala, ampak zelo potih, kaj naj. V srednji šoli se tudi nisem pogovarjala, glih tako v šoli, ker se noben niti ni imel želje pogovarjati v bosanskem jeziku, bilo nas je le par. Saj to meni ni tako, da bi se zdaj jaz, če je, ne vem, trideset Slovencev in, ne vem, trije Bosanci, da bi se zdaj bosansko pogovarjala. Ni me bilo pa sram v srednji šoli, če bi kaj rekla po bosansko, ampak v osnovni šoli pa. Saj veš, ko so bile počitnice, dva meseca si bil v Bosni in si se pogovarjal samo po bosansko, in ko se vrneš v Slovenijo, ma izleti ti, in ti je potem toliko hudo, da bi kar v zemljo propadel. Zaradi ene besede, in samo moliš Boga, da ni nihče slišal, ali pa je nekdo slišal in te popravil, in ti je bilo katastrofa. Nekateri intervjuvanci v raziskavi Admirja Baltića so govorili o nesprejemanju teh jezikov v slovenskem prostoru: *Zdaj recimo imam v službi takšen primer, ko v službi dela en moj kolega, Bosanec, Bosanc' mu pravijo. Drugače je prišel med vojno v Slovenijo in doštudiral, in zdaj je dobil službo in se midva skos pogovarjava po bosansko, kar je malo, na nek način dosti provokativno za Slovence, ker oni so dosti občutljivi, definitivno, da je, ampak se pač pogovarjava po bosansko. Mene zelo moti to, da njih moti, da se mi pogovarjamo med sabo v bosanskem jeziku, ko pa se recimo dva španca ali pa dva ne vem katera pogovarjata v svojem jeziku, jih pa to sploh nič ne moti. Imam recimo prijatelja iz Banjaluke, se pa z njim pogovarjava, sva se pogovarjala po srbsko, a ne, v avtobusu. Zdaj, mislim, če se Angleži po angleško pogovarjajo, a ne, Nemci, ali kdorkoli drugi v svojem jeziku, nobenega to ne moti. Zakaj zdaj mora motiti to, da mi govoriva po srbsko. Kot prvo, nisva preklinjala, a veš, ne nosiva nožev ali kaj takega, da bi ropala, pištole, karkoli.**

3

Intervjuji so nastali v okviru raziskave »Diskriminacija na osnovi etnične pripadnosti z vidika Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov«, ki jo je v letih 2005 in 2006 pri Mirovnem inštitutu izvedel Admir Baltić.

Hm, in zdaj situacija je bila taka, da je starejši gospod začel tisto govorit, raus, v tem smislu 'čefurji ven, vrnite se nazaj', to je bila situacija, kjer sem jaz doživel tako direktno, ne. Po razlagah jezikoslovcev je bil med vsemi narodi nekdanje Jugoslavije prav pri Slovencih (in Makedoncih) jezik glavni nosilec etnično-nacionalne posebnosti (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 229 po Bugarski 2002: 71), a ravno tam, kjer jezik razumejo kot glavno znamenje skupinske identitete, izkazujejo družbe večjo občutljivost za vprašanje jezika. Zato sta bila v Sloveniji jezik in jezikovna politika vedno občutljivi zadevi. Roter poudarja, da občutljivost ne izhaja le iz osrednje vloge jezika v izgradnji slovenske nacionalne identitete, temveč na stališča do jezika in na vsebino jezikovne politike vpliva tudi širši kontekst male nacije oziroma »slovenske majhnosti« (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 229 po Roter, 2003: 214). Roter še trdi, da ta »slovenska majhnost« izhaja iz maloštevilne populacije in tudi iz zemljepisnega položaja, ki je prispeval, da se Slovenci v različnih zgodovinskih obdobjih čutijo ogroženi od nacij, ki jih obkrožajo in predstavljajo za njih »pomembnega drugega«. Slovenski jezik je po Bugarskem v obdobju po 2. svetovni vojni doživel zavidanja vredno prosperiteto, vendar je prihod delavcev migrantov iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, ki ne govorijo slovenščine, ostal neopažen s strani uradne politike (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 229 po Bugarski 1997: 26). Avtor hkrati ocenjuje, da je slovenski jezik razpad Jugoslavije preživel z uspehom, ki je bil pričakovan, in dodaja, da je za govorce srbskega, hrvaškega in drugih jezikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji celovito uresničevanje zagotovljenih individualnih pravic omejeno z nepriznanjem ustreznih kolektivnih pravic. (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 227. 228, 229 po Bugarski 1997: 126-127).«

Ina Ferbežar in Nataša Pirih Svetina sta v članku *Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika – zgodovina in perspektive* dejali, da si je v času devetdesetih let Slovenijo marsikdo izbral za življenje in delo, nekateri pa so se zgolj želeli seznaniti z njeno kulturo, jezikom. Pred osamosvojitvijo nove države je potekal program ZAMTES-a, ki je v obliki tečajev (v kolikor so bili uspešno opravljeni), študentom t.i. neuvrščenih držav, izdal potrdilo o aktivnem oz. pasivnem znanju slovenščine. To potrdilo je tem študentom omogočilo vpis na ljubljansko univerzo. Prve omembe izpitov iz slovenskega jezika sodijo v okvir projekta *Vzgoja in izobraževanje v večjezikovnih okoljih* iz leta 1990, leta 1992 pa so bili oblikovani preizkusi znanja, ki so bili usklajeni s standardi znanja slovenskega jezika. Tako se je začela uresničevati zamisel o ustanovitvi t.i. izpitnega centra.

Vzporedno z njimi je potekal tudi javno veljavni program *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*, kjer pa je bilo predvsem poudarjena slovnica, ne pa tudi jezikovna raba. Isti čas so se v okviru tedanjega izpitnega centra, ki je deloval kot podprogram Celoletne šole, začeli izvajati prvi izpiti iz znanja slovenščine. Ta izpitni center je pripravljala teste iz znanja slovenščine in jih pošiljal po različnih ustanovah po Sloveniji. Te ustanove so udeležencem izdajale posebna potrdila o udeležbi in usposobljenosti za »tekoče sporazumevanje v slovenščini«. Kandidati so kot motiv za opravljanje izpita navedli delo, največ med njimi je bilo carinskih uslužbencev, nekaj tudi zdravnikov ter pripadnikov Teritorialne obrambe. Po sprejetju zakona o pridobitvi državljanstva leta 1994 je Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik postal uradna institucija za zunanje preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Septembra istega leta je Izpitni center (IC) prevzel izvajanje vladnega sklepa o preverjanju znanja, določanju standardov in podeljevanju certifikatov o znanju slovenščine kot drugega/tujega jezika. Ustanovljena je bila tudi tričlanska delovna skupina IC, v njej pa so sodelovali Dr. Marja Bešter, mag. Marko Stabej in Vojko Gorjanc.

12 JEZIKOVNA POLITIKA PO OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE

Avtorice dela Brazgotine izbrisa pravijo, da Republika Slovenija ni uresničila obljube, ki jo je pred plebiscitom zapisala tudi v Izjavo o dobrih namenih, in sicer, da bo Slovenska država zagotovila vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti drugih republik Jugoslavije do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja. Njihov status je po osamosvojitvi ostal neurejen. Po Bugarskem so povzele, da je jezikovna politika del splošne politike družbe in je z njo usklajena. Jezikovna politika pa je število, velikost, razporeditev ter status jezikov, ki so v uporabi v določeni državi glede na etnične skupine, ki govorijo te jezike, in glede na druge družbenopolitične, demografske in kulturne dejavnike. Med jeziki v uporabi pa so razlike glede na njihovo številčno moč in komunikacijsko moč, zemljepisno in družbeno razporeditev, standardizacijo, prestiž in drugo. Tako se naj bi nekateri jeziki znašli pod okriljem jezikovne politike, drugi pa (p)ostanejo marginalizirani in z nizkim formalnim statusom. Slednje pa naj bi se po osamosvojitvi Slovenije zgodilo z jeziki pripadnikov nekdanje Jugoslavije.

Avtorice po Kymlicku in Grinu povzemajo, da ko se ena jezikovna skupina bojuje za zaščito svojega jezika, to nikoli ni le zaščita komunikacijskega sredstva, temveč tudi zaščita političnih pravic, kulturnih izdelkov in praks ter nacionalne identitete. Ko pa po drugi strani država poskuša vsiliti dominantni jezik manjšinam, to nikoli ni le vsiljevanje jezika, temveč je to hkrati vsiljevanje političnih in kulturnih zahtev o primatu države, potreb po skupnih pravih in centraliziranih institucijah, potreb, da se nauči nova zgodovina in literatura ter da se konstituirajo lojalnost novi nacionalni državi. Zato je mnenja, da spori okoli jezika nikoli niso le spori okrog jezika. (Bajt, Lipovec Čebon, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 229, 230)

13 MANJŠINSKO VARSTVO

V nadaljevanju iste avtorice pišejo o tem, da Stergar trdi, da se pri razpravah o položaju pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji preveč lahkotno in premalo obravnava vprašanje slovenstva in slovenske narodne samobitnosti. Stergar z referenco na uporabo cirilice ponazori, zakaj misli, da je predlog o posebni zaščiti pravic pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji neustrezen: »Napisa v cirilici na ljubljanski železniški postaji in na poštnih žigih se nekateri še spomnimo; ali bi se nam lahko zgodilo, da zdaj dočakamo kažipot v ljubljanskih Fužinah v cirilici?«. (Bajt, Lipovec Čebon, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 232 po Stergar 2006: 50–51)

V nadaljevanju pa avtorice povzemajo Crnkoviča, ki pa v razpravi o raziskavah o položaju pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji in o predlogih za uvedbo ustreznega sistema manjšinskega varstva pove, da za to »ni pametnega razloga in še manj potrebe«, da se mora vsak posameznik iz teh skupnosti »sam s sabo svobodno odločiti, ali se bo getoiziral ali družil s Slovenci, naučil slovenski jezik, prevzel tudi druge navade«, ter da »asimilacija ali getoizacija Neslovencev ni moj problem, še manj je to odgovornost slovenske države. To je stvar izbora vsakega posameznika«. (Bajt, Lipovec Čebon, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 232 po Crnkovič 2005: 5)

Včasih se naj bi po mnenju predsednice Krajevne skupnosti Šoštanj jezike drugih jugoslovanskih republik (srbski, hrvaški, bosanski), povezovalo s kriminalnimi dejanji. Pravi tako: »Tokrat je nastradal klatež, bo naslednji invalid, starček, otrok? Ljudi v Šoštanju je strah otrok, ki v Kajuhovem parku ne govorijo slovensko.« Mladina je 14.7.2003 to izjavo uvrstila med »izjave tedna«, s pripisom: »Predsednica sveta KS Šoštanj Cvetka Tinauer, v Dnevniku, 'o jeziku napadalcev'«.

Bugarski pravi, da so jezikovni konflikti v osnovi družbeni konflikti in do njih najpogosteje ne pride zaradi tega, kar ti jeziki so, temveč zaradi tega, kar ti jeziki predstavljajo, torej na simbolni ravni. Zato meni, da ne obstaja jezikovni nacionalizem, temveč le nacionalizem, ki se sklicuje na jezik.« (Bajt, Lipovec Čebren, Petkovič, Pustotnik, Zorn, Zdravkovič, 2010: 233 po Bugarski 1997: 81).

Marko Stabej piše o tem, da zakon o javni rabi slovenščine, ki ga je Državni zbor Republike Slovenije sprejel 15. julija 2004 in je slab mesec kasneje stopil v veljavo, v svojem 4. členu obvezuje državo Slovenijo k aktivni jezikovni politiki. To naj bi bilo glede na izročilo tovrstne dejavnosti v Sloveniji precejšen korak naprej, toda cilj jezikovne politike je še vedno precej abstrakten status slovenščine, torej jezika samega, medtem ko je jezikovna skupnost kot skupnost posameznikov in posameznic še vedno v ozadju. Navaja nekaj temeljnih točk, ki bi morale usmerjati nastajanje slovenske jezikovne politike:

1. Slovenski jezik mora biti dostopen vsem govorcem.
 - a. Dostopnost v izobraževalnem sistemu (v šolskem in izvenšolskem) – nekateri manjkajoči elementi, kot sta odsotnost sistematizirane pomoči tistim učencem v slovenskem šolstvu, ki jim slovenščina ni prvi jezik in odsotnost sofinancirane ponudbe tečajev slovenščine za priseljence, so znani že zelo dolgo časa in slabijo slovensko jezikovno skupnost.
 - b. Dostopnost jezikovne infrastrukture (informacije o jeziku, o komuniciranju, najrazličnejši priročniki ...) – gradnja jezikovnih virov in izdelava jezikovne infrastrukture bi morala biti prioriteta dejavnost, v ospredje državnega sofinanciranja pa bi morali stopiti tudi dvo in večjezični infrastrukturni izdelki, npr. slovarji prevajalniki ipd.

2. Potrebno je dodatno izobraževanje za komunikacijo: to je poleg obvladovanja jezika samega tudi vrsto drugih znanj in vedenj, pa tudi izoblikovanje bolj odprtega sistema vrednot pri govorcih slovenščine (npr. zavestno zviševanje sprejemljivosti pri sporazumevanju z ljudmi, ki imajo drugačno jezikovno zmožnost – otroci, tujci, starostniki, ljudje s posebnimi potrebami, bolniki ipd.)
3. Za izpolnjevanje obeh zgornjih točk je nujno potrebno ustrezno usmeriti in opravljati jezikoslovno raziskovanje. Ključno izhodišče za uspešno raziskovanje je avtentičnost: tu gre tudi za postavljanje raziskovalnih hipotez v zvezi z jezikovnim vedenjem, vedenjem in drugimi družbenimi procesi, povezanimi z jezikom.

V članku *Jezikovno vključevanje (in izključevanje) otrok priseljencev* avtorica Mihaela Knez pravi, da se je o slovenščini kot drugem jeziku v slovenskih šolah v preteklosti govorilo predvsem na narodnostno mešanih območjih v Slovenski Istri in Prekmurju, kjer živita avtohtoni narodnostni manjšini, madžarska in italijanska. V zadnjih letih pa smo o slovenščini kot o drugem jeziku začeli razmišljati tudi v kontekstu običajnih osnovnih in srednjih šol. V te šole se namreč vsako leto vključujejo otroci priseljenci, ki so večinoma govorci drugih jezikov. Večina jih prihaja iz držav nekdanje Jugoslavije, vse pogosteje pa tudi iz drugih bolj oddaljenih držav in držav EU. Po statističnih podatkih se v Slovenijo najpogosteje priseljujejo državljani nekdanjih jugoslovanskih republik. Njihov delež znaša kar 85 odstotkov priseljencev tujcev. Med njimi je največ tistih, ki prihajajo iz Bosne in Hercegovine ter Srbije in Črne gore. Priseljenci so izjemoma tudi govorci slovenščine kot prvega jezika, in sicer če gre za nekdanje slovenske izseljence, ki so se slovenskega jezika naučili v svoji družini ali v organiziranih oblikah učenja slovenščine, v sobotnih šolah, pri dopolnilnem pouku slovenskega jezika in kulture. Ti otroci pa imajo učenju slovenščine drugačne potrebe kot slovenski otroci, saj se morajo jezika šele naučiti. Potrebe so bile podrobneje evidentirane v dokumentu *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantovv sistem vzgoje in izobraževanja*.

Možnost učenja slovenščine kot drugega jezika za priseljence določa splošna in tudi šolska zakonodaja. *Zakon o tujcih* npr. v 82. členu tujcem, ki imajo v RS dovoljenje za prebivanje, zagotavlja tečaje slovenskega jezika – njihov obseg je opredeljen v *Uredbi o integraciji tujcev*.

Do brezplačne udeležbe so upravičeni državljani tretjih držav, ki v RS prebivajo na podlagi dovoljenja za stalno prebivanje oz. njihovi družinski člani, ki imajo v RS dovoljenje za začasno prebivanje. Program učenja slovenskega jezika obsega do 180 ur in naj bi bil zadosten za doseganje znanja slovenščine, ki je potrebno za uspešno opravljanje izpita na osnovni ravni po programu *Slovenščina za tujce*. Do krajšega 60-urnega tečaja pa so upravičeni državljani tretjih držav, ki prebivajo v RS vsaj dve leti na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta. Možnost učenja slovenščine za otroke priseljence uravnava *Zakon o osnovni šoli*, ki otrokom, ki so tuji državljani, zagotavlja pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja, zagotavlja pa jim tudi tečaj slovenščine, v kolikor bi se izkazalo, da ob vključitvi v šolo potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine. V *Smernicah za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah* je naloga v zvezi s pripravo tečajev preložena na šole – tako je za šolo obvezujoče, da za otroke migrante s pomanjkljivim znanjem slovenščine ob vstopu v šolo v skladu z možnostmi organizira učenje in izpopolnjevanje slovenščine. V *Smernicah* je natančneje opredeljen tudi profil učitelja, ki naj izvaja dodatni oz. dopolnilni pouk slovenščine, ki naj bi hkrati obvladal veščine za spodbujanje medkulturnega dialoga. V svojih poročilih so tako učitelji, ki so poučevali starše, kot tudi učitelji, ki so poučevali šolarje, ugotavljali, visoko motiviranost udeležencev za učenje, na kar kaže tudi visok odstotek prisotnosti pri pouku. Pokazalo pa se je tudi, da otroci in starši glede na njihove odzive tečaja niso vzeli kot dodatno breme, ampak so ga sprejeli predvsem kot neobhodno in dobrodošlo pomoč pri učenju jezika.

14 TEČAJI SLOVENSKEGA JEZIKA

Kot sem že omenila, je moralo veliko izbrisanih prebivalcev opraviti tečaj slovenskega jezika, da so po opravljenem tečaju lahko opravljali izpit iz slovenskega jezika ter da so nato lahko dokazilo o opravljenem izpitu priložili vlogi za državljanstvo. Na spletni strani Centra za slovenščino kot drugi/tuj jezik je veliko informacij na temo tečajev, izpitov ter drugih zanimivosti.

Podala bom le nekaj informacij, ki se nanašajo na tečaje in izpite iz slovenskega jezika. Tečaji slovenščine so namenjeni vsem, ki jim slovenščina ni prvi jezik, se je pa zaradi najrazličnejših razlogov želijo naučiti. Pri njih ponujajo različne poti do znanja slovenščine v stimulativnem okolju, z izkušenimi učitelji in kakovostnimi gradivi. Imajo 30 let izkušenj z organizacijo tečajev in na tisoče zadovoljnih udeležencev.

14.1 Vrste tečajev

Tečaji so različno dolgi in se razlikujejo po svoji intenzivnosti in vsebini. Ponujajo pa:

- običajne jezikovne tečaje, v katerih se pozornost enakomerno odmerja vsem jezikovnim spretnostim, govorjenju, pisanju, poslušanju in branju,
- specializirane jezikovne tečaje, ki so namenjeni specifičnim naslovnikom in imajo posebne cilje, npr. priprava na izpit iz znanja slovenščine, in
- brezplačne tečaje po programu Začetna integracija priseljencev za državljane tretjih držav
- slovenščino za otroke in mladostnike

Vsi tečaji se izvajajo v skladu z javnoveljavnim programom Slovenščina za tujce. Program Slovenščina za tujce je nastal za potrebe jezikovnega pouka v tečajih slovenščine, ki so namenjene tujcem, in za testiranja njihovega znanja slovenščine na različnih ravneh. Katalogi znanj in standardi so zato zasnovani stopenjsko – standardi določajo tiste zmožnosti in znanja, ki naj bi jih posamezniki imeli, da bi se lahko vključili v izobraževalni proces ali ga na določeni ravni nadaljevali in/ali opravili izpit, s katerim se preverja znanje slovenskega jezika za pridobitev javno veljavne listine. Ciljna skupina programa Slovenščina za tujce so odrasli, ki se želijo sporazumevati v slovenščini, si s slovensko govorečimi izmenjavati izkušnje ter spoznati celostno podobo Slovenije. Program je namenjen tistim, ki potrebujejo javno veljavno listino o znanju slovenščine, pa naj bo to za opravljanje svojega poklica, zaradi vpisa na katero od visokih šol ali univerz v Sloveniji ali pa za pridobitev slovenskega državljanstva. Splošni cilj programa je omogočanje doživljanja slovenskega okolja z uzaveščenjem statusa slovenskega jezika kot državnega in uradnega jezika. Glavni učni cilj pouka slovenščine kot drugega/tujega jezika je razviti sporazumevalno zmožnost v slovenščini.

Udeleženci tečaja se jezik zato učijo v rabi – skozi simulacijo najrazličnejših govornih položajev, na katere v življenju naleti govorec slovenskega jezika.

V programu udeleženci tako razvijajo:

- jezikovno zmožnost (spoznavajo besedišče slovenskega jezika, razvijajo sposobnosti za razumevanje in tvorjenje govorjenih in zapisanih besedil, spoznavajo glasoslovno, oblikoslovno, skladijsko, besedotvorno, besedilotvorno, pravopisno ter pravorečno raven)
- sociolingvistično zmožnost (razvijajo ustrezne načine govornega odzivanja glede na namen in okoliščine ter v besedilih prepoznavajo njihove značilnosti)
- diskurzivno zmožnost (razvijajo strategije za sodelovanje v pogovoru ter strategije za razumevanje in tvorjenje govorjenih in zapisanih besedil)
- strateško zmožnost (razvijajo strategije za reševanje nesporazumov zaradi nezadostnega jezikovnega znanja)

Uspešno sporazumevanje v slovenščini pomeni, da je govorec razumljiv brez posebnih težav, da med pogovorom ali pisanjem ne prihaja do jezikovnih nesporazumov, da ne prosi za nenehno pojasnjevanje ter da tudi njemu ni potrebno nenehno ponavljati in pojasnjevati že sporočenega.

Kot zanimivost pa dodajam osebno izkušnjo ene od izbranih prebivalk, ki je zapisala, kako se je odvijala njena zgodba v zvezi s tečajem slovenskega jezika.

»Morala sem narediti tečaj slovenskega jezika, čeprav sem ga že znala. Na tečaju smo se učili res smešne stvari. Nismo se učili slovnic. Dobili smo recimo vprašanje, kako bi dvignili denar iz bankomata. »Lepo, normalno«, sem rekla. »Vstavila bi kartico v bankomat, odtipkala vrednost in dvignila denar.« »Kaj pa, če ti ne izplača denarja in vrne kartice?« je vprašala. »Šla bi v banko in jim povedala, kaj se je zgodilo,« sem odvrnila. »Noč je. Banka je zaprta.« »Ja šla bi noter. Nekdo bi že ugotovil, bi bil tam.« »Torej, vi bi kar vlomili v banko?« je vprašala. »Ne! Nisem tega rekla! Počakala bi, da se banka odpre. Nič ne bi vlomila!« Tako je potekal tečaj slovenščine. Kot bi se želela prepričati, da ne bomo naredili česa nevarnega. Smešno. Po opravljenem tečaju sem dobila potrdilo.« (Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 86, 87)

15 POTEK IZPITA

Ko kandidati opravijo tečaj slovenskega jezika, sledi izpit, ki ga opravijo na izpitnem centru. Izpitni center je od leta 1994 pooblaščen za preverjanje znanja slovenskega jezika in izdajanje javno veljavne listine o znanju slovenščine kot drugega jezika, od leta 2000 pa je član evropskega združenja ustanov za jezikovno testiranje ALTE (Association of Language testers in Europe).

Med dejavnosti Izpitnega centra poleg priprave izpitnih gradiv in izvajanja izpitov iz slovenščine sodijo tudi priprava ustreznih programov, usklajevanje standardov znanja slovenščine in preverjanja tega znanja ter priprava in izvajanje ustreznega usposabljanja za izpraševalce in ocenjevalce na izpitih iz slovenščine.

Izpit iz slovenskega jezika je mogoče opravljati na treh ravneh – osnovni, srednji in visoki – in to v skladu s standardi znanja, določenimi v izobraževalnem programu Slovenščina za tujce.

Na spletni strani pa so navedene tudi informacije, v katerih primerih je opravljanje izpita brezplačno: po Uredbi o integraciji tujcev (Ur. l. RS, št. 65/2008, Ur. l. RS, št. 86/2010) so do brezplačnih tečajev upravičeni:

1. Državljeni tretjih držav, ki imate izdano dovoljenje za začasno prebivanje z veljavnostjo najmanj enega leta

Upravičeni ste do 60 ur učenja slovenskega jezika in 30 ur seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo oz. do 60 ur enotnega programa.

2. Državljeni tretjih držav, ki zadnje leto prebivate na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imate dovoljenje izdano z veljavnostjo enega leta, in vaši družinski člani, ki imajo dovoljenje izdano zaradi združitve z družino

Upravičeni ste do 180 ur učenja slovenskega jezika in 30 ur seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo oz. do 180 ur enotnega programa. V kolikor ste že obiskovali program učenja slovenskega jezika v obsegu 60 ur, ste upravičeni do razlike, in sicer do 120 ur.

3. Državljeni tretjih držav, ki imate dovoljenje za stalno prebivanje in vaši družinski člani, ki imajo dovoljenje izdano zaradi združitve z družino

Upravičeni ste do 180 ur učenja slovenskega jezika in 30 ur seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo oz. do 180 ur enotnega programa.

4. Državljeni tretjih držav, ki ste družinski člani slovenskih državljanov ali državljanov evropskega gospodarskega prostora, ki imajo dovoljenje izdano zaradi združitve z družino

Upravičeni ste do 180 ur učenja slovenskega jezika in 30 ur seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo oz. do 180 ur enotnega programa.

Sledi pa še ena izkušnja izbrisane prebivalke, ki govori o tem, kako je potekal izpit iz slovenskega jezika takrat.

»Pa po vsem tem sem morala še na Ravne na Ljudsko univerzo hoditi na tečaj za slovenski jezik, ane. Tam pa je bilo potrebno plačati ane, mislim da nekje okoli 24 evrov oziroma tolarjev, ne spomnim se točnega zneska, da si dobil tak ozek listek, in s tistim listkom si šel na izpit. Pa to je trajalo kar dobre tri ure vse skupaj. Pa koliko je bilo tistih Hrvatov. To so jih kar metali! V Sloveniji so živeli in znali slovensko govoriti in to so jih kar šibali. No, potem pa sem izvedela, da smo menda samo trije naredili ta izpit. Pa okoli dvajset jih je bilo za mano. In samo trije smo naredili! One druge so vse ven zmetali. Res so se mi smilili. To si prišel v prostor in tam trije sedijo. Ena baba tam nekaj piše, ena te sprašuje, ena pa samo gleda. Opazuje, pač. Spraševali so bolj tako ... mešali so štrene vkup, ane. Pač, o letnih časih, o pomladi, če imam raje zimo ali poletje, kje živim, pa koliko živali imam. Vse sorte so spraševali, samo sem se kar vklopila, ane. Pa ono babo sem skozi gledala, kar me je tako čudno gledala. Nisem pa imela nobenih problemov. Saj sem že toliko let tu, tudi jezika sem se že navadila, tako da mi to ni delalo nobenih težav. Za mano so pa ostali sedeli, potem pa smo morali vsi ven iti. Tiste, ki smo naredili, so nas poklicali nazaj, onim drugim pa so kar takoj povedali, da niso naredili, ane. Potem sem pa dobila potrdilo, ane. In to sem morala potem priložiti kot dokazilo. In to dokazilo sem potem morala priložiti k vlogi za državljanstvo, saj je bil opravljen izpit iz slovenskega jezika pogoj.«(Ljubica)(Lipovec Čebren, Zorn, 2011: 256, 257)

Kot sem zapisala že na začetku, se je izbris prebivalcev iz republik bivše skupne države Jugoslavije zgodil na prehodu v enonacionalno državo - Republiko Slovenijo. V tistem času je okoli 17 000 priseljencev in njihovih potomcev poskrbelo, da so do določenega datuma pridobili slovensko državljanstvo, več kot 25 000 ljudi pa zaradi različnih razlogov ne. Nekateri tega niso storili zaradi tega, ker niso imeli zadostnih informacij glede pridobitve državljanstva, nekateri so zamudili časovni rok, nekateri pa celo zaradi tega, ker so še vedno hoteli ostati v Sloveniji kot tujci. Nekaj pa je bilo tudi takih, ki jim ji bila prošnja za državljanstvo zaradi različnih razlogov zavržena. Še danes ob pogovoru o izbrisu naletimo tako na zagovornike države kot na zagovornike izbrisanih. Ker naj bi veljajo, da ima vsaka stran dve plati, bom povzela, s čim se strinjam v delovanju države ter v čem mislim, da je izbrisanim bila storjena krivica.

Dejstva, ki govorijo v prid države: Dejstvo je, da se je izbris zgodil v času po osamosvojitvi, ko se je kot država šele postavljala na lastne noge. Ker pa smo bili pred tem v vojni z Zvezno Republiko Jugoslavijo, pa si je mnogo ljudi, med njimi tudi veliko število izbrisanih, želelo naš poraz ali pa niso verjeli, da se bo Slovenija kot samostojna republika sploh obdržala. V času reševanja vlog za državljanstvo je Republika Slovenija ravnala korektno ter je reševala vloge v skladu z zakonom ter je večino vlog tudi odobrila. Mnogi priseljenci so v tem času poskrbeli za urejen status. Tudi bivše države SFRJ so pri marsikateremu prosilcu za slovensko državljanstvo ovirale postopke, preko katerih bi priseljenci lahko prišli do zahtevane dokumentacije ter posledično do pridobitve slovenskega državljanstva. Republik Sloveniji ne gre zameriti, da je v času osamosvajanja hotela preprečiti vsem nasprotnikom osamosvojitve možnost bivanja v državi, čeprav so pri tem bili oškodovani tudi tisti, ki za novonastalo državo niso predstavljali nobene nevarnosti.

Dejstva, ki govorijo v prid izbrisanim: Republika Slovenija je zagotovo kršila pravice z izbrisom oz. z odvzemom stalnega prebivališča. Država namreč ni poskrbela, da bi vsi priseljenci izvedeli za časovni rok, v katerem so si morali urediti državljanstvo, prav tako pa ta časovni rok ni bil legalen, ker ga je potrdila le vlada, ne pa tudi parlament. Zakon o tujcih se ni izvajal pravno korektno, saj ni ustrezno uredil postopka prehoda v status tujca. Država je dolgo časa ignorirala odločitve ustavnega sodišča o nelegalnosti izbrisa ter z zamudo urejala pravno neurejen položaj izbrisanih.

Z izbrisom je ljudem bile kršena osnovna človekova pravica, kot je status stalnih prebivalcev, z odvzemom tega statusa pa so izgubili socialne in ekonomske pravice, ki so vezane na status stalnega prebivalca.

Moje ugotovitve na področju slovenskega jezika in izbrisanih pa so naslednje. Ker se je veliko ljudi, ki so bili izbrisani, rodilo v Sloveniji, je dejstvo, da je bil slovenski jezik edini jezik, ki so ga uporabljali ter imeli za maternega. Kot sem ugotovila, so ravno zaradi tega v družbi bili sprejeti, do njih so se ostali prebivalci obnašali nediskriminatorno. Znanje slovenskega jezika je mnogim pomagalo tudi pri postopkih pridobivanja državljanstva, in sicer tako, da so se delavci v javni upravi do njih obnašali spoštljivejše, kot pa do tistih, ki so tja prišli z neznanjem slovenskega jezika. Kot pa smo lahko izvedeli iz osebnih zgodb nekaterih izbrisanih, so marsikateri kljub obvladanju slovenskega jezika (ali zato, ker so ga uporabljali od rojstva, ali zato, ker so se ga naučili v šoli) morali opraviti izpit ter prinesiti potrdilo o znanju jezika, ki ga je bilo potrebno priložiti k vlogi za državljanstvo. Nekatere zgodbe pa so pričale o tem, da tečaj slovenskega jezika ni potekal tako, kot so sprva pričakovali. Tam naj bi od njih zahtevali vse drugo, kot pa res samo znanje. Po zgodbah izbrisanih lahko predvidevam, da so tisti, ki so se rodili v Sloveniji, tu živeli vse svoje življenje ter tisti, ki so tukajšnjo kulturo v celoti vzeli za svojo, imeli do slovenskega jezika spoštljiv odnos. Ti so se prilagodili kulturi in navadam, ker so želeli biti poenoteni z avtohtonimi Slovenci. Veliko pa je tudi teh, ki slovenskega jezika nikoli niso in ga verjetno nikoli ne bodo sprejeli »za svojega«, ga nikoli ne bodo uporabljali ter na žalost tudi svojih otrok ne bodo vzgajali v »slovenskem duhu«, čeprav jim je Slovenija edino prebivališče. Na srečo pa imamo za otroke šolski sistem, ki jih bo učil o slovenskem jeziku ter slovenski kulturi, ki jo bodo za normalno prebivanje v naši državi morali slej ko prej sprejeti. In na srečo pri nas obstaja mnogo institucij, ki priseljencem pomagajo pri lažjem poenotenju z našo kulturo.

17 VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Bajt Veronika, Lipovec Čebren Uršula, Petkovič Brankica, Pistotnik Sara, Zdravkovič Lana, Zorn Jelka. 2010. *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Debelak Slavko, Rakočević Slobodan. 2008. *Upravnopravne notranje zadeve*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.

Ferbežar, Pirih Svetina. Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika – zgodovina in perspektive. *Jezik in slovstvo*. Številka 3-4/2004. 17-33.

Knez Mihaela: Jezikovno vključevanje (in izključevanje) otrok priseljencev. *Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, 2009.

Lipovec Čebren Uršula, Zorn Jelka, ur. 2011. *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Ljubljana: 2011, založba Sanje.

Rakočević Slobodan. 1999. *Predpisi o tujcih in azilu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Stabej Marko: Kdo si, ki govoriš slovensko?. *V družbi z jezikom*, 2010. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Elektronski viri:

O situaciji z izbrisanimi danes:

http://www.mnz.gov.si/si/novinarsko_sredisce/teme_in_programi/izbrisani/

O tečajih slovenskega jezika in poteku izpita:

<http://www.centerslo.net/>

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Slovenj Gradec, september 2014

Martina Dokl